

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME 7. SINIF TÜRKÇE DERS
KİTABI METİNLERİNİN SÖZCÜK TÜRLERİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MAHMUT ARPAĞ

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. MEHMET GEDİZLİ

AĞUSTOS 2016

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME 7. SINIF TÜRKÇE DERS
KİTABI METİNLERİNİN SÖZCÜK TÜRLERİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MAHMUT ARPAĞ

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. MEHMET GEDİZLİ

AĞUSTOS 2016

BİLDİRİM

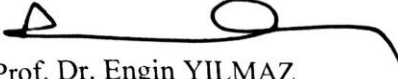
Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Mahmut ARPAĞ

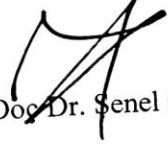

JÜRI ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

“İlköğretim İkinci Kademe 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinin Sözcük Türleri Bakımından Değerlendirilmesi” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

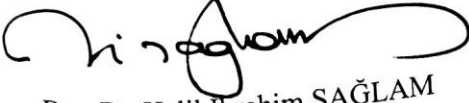

Başkan: Prof. Dr. Engin YILMAZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet GEDİZLİ (Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Senel GERÇEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

06.09/2016

Doç. Dr. Halil İbrahim SAĞLAM
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli unsurdur. İnsan dil aracılığıyla duygu ve düşüncelerini başkalarına aktarır. Bunu yaparken sözcükleri kullanır. Sözcüğün anlamı, ancak cümledeki ve metindeki durumunun bilinmesiyle tam olarak kavranır. O yüzden sözcük cümleden ve metinden ayrı düşünülemez. Sözcüğün cümle ve metin içerisinde farklı özellikler taşıması sözcük türlerini meydana getirmiştir. Öğrencinin dili etkili kullanması için sözcük türlerini iyi öğrenmesi gerekir. Öğrencilerin en fazla başvurduğu kaynakların ders kitapları olması nedeniyle sözcük türleri öğrenciye en iyi şekilde ders kitapları metinleri üzerinden öğretilir. Sözcüklerin ders kitabı metinleri üzerinden öğretilmesi bu derece önemli olmasına rağmen Türkçede sözcük türlerinin hangi metin türleri üzerinden verildiğini ve ne sıklıkla verildiğini belirleyen çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle araştırmada, İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan metinlerdeki sözcük türlerinin metin türlerine göre dağılımı incelenmiştir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve çalışma sürecinde bana destek veren, Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet GEDİZLİ Hocama ve hayatımın her döneminde olduğu gibi bu dönemde de yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME 7. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI METİNLERİNİN SÖZCÜK TÜRLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ARPAĞ, Mahmut

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet GEDİZLİ

Ağustos, 2016. xvii+92 Sayfa.

Bu araştırma, İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda bulunan metinlerdeki sözcük türlerinin metin türlerine göre dağılımını tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın modeli, betimsel tarama modelidir. Yapılan bu çalışmada, MEB Yayınları'nın 2015-2016 eğitim-öğretim yılında okutulan İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı incelenmiştir. Toplam 6 temadan ve 30 metinden oluşan ders kitabının içeriğinde sözcük türlerinin metin türlerine göre dağılımı ve oranları incelenmiş, metinlerin içerik çözümlenmeleri frekans analizi ile yapılmıştır.

Araştırmanın sonunda, İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı için seçilmiş olan metinlerin sözcük türlerini örneklendirecek yeterli sözcük sayısından oluştuğu tespit edilmiştir. Metinlerin hepsinde en yüksek oranda ada örnek verilirken en az oranda örneğin ünleme verildiği ve sözcük türlerinin dağılımının metin türlerine göre değiştiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Ders Kitabı, Dil Bilgisi, Sözcük Türleri, Metin Türleri.

ABSTRACT

EVALUATION OF PRIMARY SCHOOL 7TH GARDE TURKISH TEXT BOOK TEXTS IN TERMS OF WORD CLASS

ARPAĞ, Mahmut

Master Thesis, Department Of Turkish Language Education

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet GEDİZLİ

August, 2016. xvii+92 Pages.

This research was done to determine the distribution of the world classes within the texts in the Primary School 7th Grade Turkish Text Book.

The research model is a descriptive research model. The 7th Grade Turkish Text Book of Ministry of Education Publications was examined that used in 2015-2016 academic year. The world classes' distribution and ratios were examined in terms of text types within the text book which consists of 6 themes and 30 texts. Also the texts' content analysis was done by frequency analysis.

It is determined that the texts chosen for Primary School 7th Grade Turkish Text Book has enough number of words that exemplify the word classes. It is concluded that the noun exemplified the most, the exclamation exemplified the least in all texts and the distribution of the world classes varies according to the text types.

Keywords: Turkish Text Book, Grammar, World Classes, Text Types.

İTHAF

Hayatım boyunca desteğini benden esirgemeyen
canım ağabeyim *Ali ARPAG*'a

İÇİNDEKİLER

Bildirim	iv
Jüri Üyelerinin İmza Sayfası	v
Önsöz	vi
Özet	vii
Abstract	viii
İthaf	ix
İçindekiler	x
Tablolar Listesi	xvii
Bölüm I	1
Giriş	1
1.1 Problem Cümlesi	3
1.2 Alt Problemler	3
1.3 Önem	4
1.4 Varsayımlar	5
1.5 Sınırlılıklar	5
1.6 Tanımlar	5
1.7 Kısaltmalar	6
Bölüm II	7
Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi Ve İlgili Araştırmalar	7
2.1 Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	7
2.1.1 Sözcük	7

2.1.2 Sözcük Türleri	9
2.1.2.1 Adlar (İsimler)	10
2.1.2.1.1 Adların Ana Nitelikleri Bakımından Sınıflandırılmaları	12
2.1.2.1.1.1 Varlıklara Verilişlerine Göre Adlar	12
2.1.2.1.1.1.1 Özel Adlar	12
2.1.2.1.1.1.2 Cins Adlar (Tür Adları).....	14
2.1.2.1.1.2 Varlıkların Durumlarına Göre Adlar	15
2.1.2.1.1.2.1 Somut Adlar	15
2.1.2.1.1.2.2 Soyut Adlar	15
2.1.2.1.1.3 Varlıkların Sayılarına Göre Adlar	15
2.1.2.1.1.3.1 Tekil Adlar	15
2.1.2.1.1.3.2 Çoğul Adlar	16
2.1.2.1.1.3.3 Topluluk Adları	16
2.1.2.1.2 Adların Yapı Bakımından Sınıflandırılmaları	16
2.1.2.1.2.1 Basit (Yalın) Adlar	16
2.1.2.1.2.2 Türemiş Adlar	17
2.1.2.1.2.3 Birleşik Adlar	18
2.1.2.1.3 Ad Tamlamaları	19
2.1.2.1.3.1 Belirtili Ad Tamlaması	20
2.1.2.1.3.2 Belirtisiz Ad Tamlaması	20
2.1.2.1.3.3 Zincirleme Ad Tamlaması	21
2.1.2.1.3.4 Takısız Tamlama	21
2.1.2.2 Sıfatlar (Ön Adlar)	21

2.1.2.2.1 Kökenlerine Göre Sıfatlar	24
2.1.2.2.2 Yapılarına Göre Sıfatlar	24
2.1.2.2.2.1 Basit (Yalın) Sıfatlar	24
2.1.2.2.2.2 Türemiş Sıfatlar.....	24
2.1.2.2.2.3 Birleşik Sıfatlar	25
2.1.2.2.3 İşlevlerine Göre Sıfatlar	26
2.1.2.2.3.1 Niteleme Sıfatları	26
2.1.2.2.3.1.1 Karşılaştırma Sıfatları	26
2.1.2.2.3.1.2 Pekiştirme Sıfatları	27
2.1.2.2.3.1.3 Küçültme Sıfatları	27
2.1.2.2.3.1.4 Unvan Sıfatları	27
2.1.2.2.3.2 Belirtme Sıfatları	28
2.1.2.2.3.2.1 İşaret Sıfatları	28
2.1.2.2.3.2.2 Sayı Sıfatları	28
2.1.2.2.3.2.2.1 Asıl Sayı Sıfatları	29
2.1.2.2.3.2.2.2 Sıra Sayı Sıfatları	29
2.1.2.2.3.2.2.3 Üleştirme Sayı Sıfatları	29
2.1.2.2.3.2.2.4 Kesir Sayı Sıfatları	30
2.1.2.2.3.2.2.5 Topluluk Sayı Sıfatları	30
2.1.2.2.3.2.3 Belirsizlik Sıfatları (Belgisiz Sıfatlar).....	30
2.1.2.2.3.2.4 Soru Sıfatları	31
2.1.2.3 Zamirler (Adıllar).....	31
2.1.2.3.1 Yapılarına Göre Zamirler	34

2.1.2.3.1.1 Basit (Yalın) Zamirler	34
2.1.2.3.1.2 Türemiş Zamirler	34
2.1.2.3.1.3 Birleşik Zamirler	34
2.1.2.3.2 İşlevlerine Göre Zamirler	34
2.1.2.3.2.1 Şahıs Zamirleri	34
2.1.2.3.2.2 Dönüşlülük Zamirleri	35
2.1.2.3.2.3 İşaret Zamirleri	36
2.1.2.3.2.4 Belirsizlik Zamirleri (Belgisiz Zamirler)	37
2.1.2.3.2.5 Soru Zamirleri	38
2.1.2.3.2.6 Ek Durumundaki Zamirler (İlgi Ve İyelik Zamirleri).....	38
2.1.2.4 Zarflar (Belirteçler)	39
2.1.2.4.1 Kökenleri Bakımından Zarflar	40
2.1.2.4.2 Yapıları Bakımından Zarflar	40
2.1.2.4.2.1 Basit (Yalın) Zarflar	41
2.1.2.4.2.2 Türemiş Zarflar	41
2.1.2.4.2.3 Birleşik Zarflar	41
2.1.2.4.2.4 Öbekleşmiş Zarflar	41
2.1.2.4.3 Anlamları Bakımından Zarflar	41
2.1.2.4.4 İşlevleri Bakımından Zarflar	43
2.1.2.4.3.1 Durum (Hal) Zarfları	43
2.1.2.4.3.2 Zaman Zarfları	43
2.1.2.4.3.3 Yer-Yön Zarfları	44
2.1.2.4.3.4 Miktar (Azlık-Çokluk) Zarfları	45

2.1.2.4.3.5 Soru Zarfları	45
2.1.2.5 Edatlar (İlgeçler)	46
2.1.2.6 Bağlaçlar	48
2.1.2.6.1 Basit Bağlaçlar	49
2.1.2.6.2 Türemiş Bağlaçlar	49
2.1.2.6.3. Birleşik Bağlaçlar	49
2.1.2.6.4 Öbekleşmiş Bağlaçlar	50
2.1.2.7 Ünlemler	50
2.1.2.7.1 Doğal Ünlemler	53
2.1.2.7.2 Yansıma Ünlemleri	53
2.1.2.7.3 Sonradan Ünlem Olan Unsurlar	53
2.1.2.8 Fiiller (Eylemler).....	54
2.1.2.8.1. Anlam Özelliklerine Göre Fiiller	55
2.1.2.8.1.1 İş (Kılış) Fiilleri	55
2.1.2.8.1.2 Oluş Fiilleri	55
2.1.2.8.1.2 Durum Fiilleri	55
2.1.2.8.2 Yapılarına Göre Fiiller	56
2.1.2.8.2.1. Basit Fiiller	56
2.1.2.8.2.2 Türemiş Fiiller	56
2.1.2.8.2.3 Birleşik Fiiller	56
2.1.2.8.4 Fiil Çekimi	58
2.1.2.8.4.1 Fiillerde Kip	59
2.1.2.8.4.1.1 Haber (Bildirme) Kipleri	59

2.1.2.8.4.1.1.1 Belirli (Bilinen/Görülen) Geçmiş Zaman	59
2.1.2.8.4.1.1.2 Belirsiz (Öğrenilen/Duyulan) Geçmiş Zaman	60
2.1.2.8.4.1.1.3 Şimdiki Zaman	60
2.1.2.8.4.1.1.4 Gelecek Zaman	60
2.1.2.8.4.1.1.5 Geniş Zaman	61
2.1.2.8.4.1.2 Tasarlama (Dilek) Kipleri	61
2.1.2.8.4.1.2.1 İstek Kipi	61
2.1.2.8.4.1.2.2 Dilek-Şart Kipi	61
2.1.2.8.4.1.2.3 Gereklilik Kipi	62
2.1.2.8.4.1.2.4 Emir Kipi	62
2.1.2.8.4.2 Fiillerde Kişi	62
2.1.2.8.4.3 Fiillerde Olumsuzluk	63
2.1.2.8.4.4 Fiillerde Soru	63
2.1.2.8.4.5 Fiillerde Anlam Kayması	64
2.1.2.8.4.6 Fiillerde Birleşik Çekim	64
2.1.2.8.4.7 Birleşik Çekimli Fiillerde Olumsuzluk	67
2.1.2 Araştırmadaki Metin Türleri	68
2.2 İlgili Araştırmalar	70
Bölüm III	72
Yöntem	72
3.1 Araştırma Modeli	72
3.2 Verilerin Toplanması	72
3.3 Verilerin Analizi	73

Bölüm IV	74
Bulgular	74
Bölüm V	82
Sonuç ve Öneriler	82
5.1 Sonuçlar	82
5.2 Öneriler	84
Kaynakça	86
Özgeçmiş	92

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Söyleşi Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	74
Tablo 2. Tiyatro Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	75
Tablo 3. Deneme Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	76
Tablo 4. Hikâye Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı.....	76
Tablo 5. Şiir Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	77
Tablo 6. Anı Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	78
Tablo 7. Makale Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	78
Tablo 8. Destan Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	79
Tablo 9. Biyografi Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı.....	80
Tablo 10. Gezi Yazısı Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı	80
Tablo 11. Fıkra Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı.....	81

BÖLÜM I

GİRİŞ

Dil, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli unsurdur. İnsanlara özgü bir iletişim aracı olan dil; insanların kültürlerini, deneyimlerini, duygularını, bilgilerini ve amaçlarını yansıtır. Yaşananların, meydana gelen olay ve durumların geleceğe aktarılmasını sağlar. Bireyin bilişsel ve toplumsal yönlerinin gelişmesine katkıda bulunur. Dil aynı zamanda kendini konuşan toplumun, hayatı algılayış ve yaşayış tarzına; bireylerin cinsiyetine, toplumsal statüsüne bağlı olarak şekillenir. Bu şekillenme sonucunda her dilin kendine özgü yapı ve kuralları oluşur. Bireyler kullandıkları dilin kurallarını bilmeden dili günlük hayatında düzgün kullanamaz ve etkili iletişim kuramazlar.

Yapılandırmacı yaklaşımı temel alarak hazırlanmış olan İlköğretim Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı (2015); öğrencilerin Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmalarını sağlamayı; söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarını; kendini ifade etme, iletişim kurma gibi temel becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşmada ve kazanımların edinilmesinde dilin etkili kullanılmasını sağlayan kuralların öğrenilmesi/öğretilmesi şüphesiz önemli rol oynamaktadır. Dilin etkili kullanılmasını sağlayan bu kurallar, dil bilgisi kurallarıdır.

Dil bilgisi; dilin ses, sözcük, cümle ve anlam özelliklerine ilişkin kuralları içeren bilgiler olarak tanımlanmaktadır (Karadüz, 2009:285). Dil bilgisi; bir dilin seslerini, hecelerini, eklerini, sözcüklerini, sözcük kökenlerini, sözcük yapılarını, sözcük anlamlarını ve söz dizimini çeşitli yönlerden ele alır. Dil bilgisi, konuştuğumuz dili sözlü ve yazılı olarak bilinçli ve doğru kullanmamızı sağlar. Ana dilinin dil bilgisi kurallarını bilmeyen bir kimsenin yazılı veya sözlü olarak kendini düzgün bir şekilde ifade etmesi, kaliteli bir iletişim kurması düşünülemez. Bu yüzden dilimizin kurallarını doğru öğrenmemiz ve doğru öğretmemiz önem arz etmektedir. Sağır'a

(2002) göre öğrenciye dil bilgisi öğretiminin yapılmasıyla öğrencinin, dili daha hızlı ve daha düzgün bir şekilde öğrenmesini ve kullanmasını sağlar.

Öğrenci açısından Türkçenin yapısını oluşturan ve işleyiş kurallarını tanımlayan, belirleyen bilgileri edinmesi oldukça önemlidir ancak daha da önemli olan bu kuralların teorik olmaktan çıkıp dinleme, konuşma, okuma ve yazmayla ilgili dil etkinliklerinde uygulanmasıdır. Dolayısıyla dilin dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma öğrenme alanlarını destekleyen kurallar bütünü olan dil bilgisinin ve Türkçe dili kurallarının öğretimi kuramsal bilgilere değil; uygulamaya dayanmalıdır. Bu amaçla dil bilgilerinin öğretiminde, kuralların verilmesinin yanında, bu kuralların sözcük, cümle ve metin düzeyindeki uygulamaları da yaptırılmalıdır (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2006). Doğru seçilmiş metin ve cümleler, dilin kurallarını en iyi barındıran yapılardır. Bu nedenle dil bilgisi öğretimi kesinlikle metinlerden bağımsız olarak yapılmamalıdır (Varmaz Uyumaz ve Şendil Mutlu, 2012), metin veya cümle bütünlüğü ve bağlamı içerisinde ele alınmalıdır.

Özbay (2003), öğretmenlerin ve öğrencilerin en çok başvurduğu temel kaynakların ders kitapları olduğunu ve yapılan araştırmaların öğretmenlerin dersleri ve sınıf içi tartışmaları, büyük ölçüde ders kitaplarındaki metinler üzerinden gerçekleştirdiklerini doğruladığını belirtmektedir. Özbay'ın belirttiği bu durumlardan dolayı araştırmalarla zenginleştirilmiş, dil bilgisi çalışmalarına uygun metinlerle yapılacak olan derslerde öğrenci başarısı artar. Bu bağlamda dil bilgisi öğretimi ders kitaplarında bulunan dil bilgisi çalışmalarına uygun metinlerden hareketle yapılmalıdır. Dil bilgisi öğretiminin metin üzerinden yapılması dilin yapı taşlarından olan sözcüklerin öğretimi için de önemlidir.

Sözcük öğretimi ana dili öğretimi sisteminin önemli bir parçasıdır ve dört temel dil becerisinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Sözcük öğretimi sayesinde anlama ve anlatma gerçekleşir. Daha doğru ve iyi anlayan, kendini daha iyi ifade eden bireylerin yetişmesine önemli katkılarda bulunur (Lüle Mert, 2012). Öğrenciye sözcük kazandırmak, söz varlığını geliştirmek üzere hazırlanacak dil bilgisel özellikler taşıyan metinler, sözcük öğretimine önemli katkılar sağlayabilir. Bu çerçevede Lüle Mert (2012), Varmaz Uyumaz ve Şendil Mutlu'ya (2012) göre dil bilgisi konularının öğretileceği, sözcük öğretiminin yapılacağı metinlerin bazı özellikler taşıması gerekir:

1. Öğretilecek dil bilgisi konusunun yeterince örneklendirilmesi gerekmektedir.
  2. Öğretilecek dil bilgisi konusuna uygun metin türü seçilmelidir.
  3. Metinler gerek dil bilgisi açısından gerekse anlam açısından kusursuz olmalıdır, metinlerde dil yanlışları veya anlam karmaşası olmamalıdır.
  4. Metinler dil bilgisel, dil bilimsel özellik taşımalı; öğrencinin söz varlığını geliştirici ve zenginleştirici nitelikte olmalıdır.
- Bir metin ancak bu özellikleri taşıdığı zaman kaliteli bir metin olabilir ve ders kitaplarında yer alabilir.

1.1 PROBLEM CÜMLESİ

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan metinlerdeki sözcük türlerinin metin türlerine göre dağılımı nedir?

1.2 ALT PROBLEMLER

Yapılan bu araştırmayla, yukarıda verilen temel probleme bağlı olarak, şu alt problemlere cevap aranacaktır:

1. Söyleşi türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
2. Tiyatro türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
3. Deneme türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
4. Hikâye türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
5. Şiir türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
6. Anı türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
7. Makale türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
8. Destan türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?
9. Biyografi türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?

10. Gezi Yazısı türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?

11. Fıkra türündeki metinlerde sözcük türlerinin dağılımı nasıldır?

1.3 ÖNEM

İnsan; tanıdığı her varlığı, bildiği her durumu, her olayı; aktardığı her duyguyu, her düşüncüyü sözcüklerle karşılamıştır. Bu sayede sözcükler, tarihten beri insanların anlaşma aracı olmuştur. İnsanlar arasında anlaşma ve uzlaşma sağlayan sözcükler ve sözcük grupları, cümle içerisinde bir anlam oluşturduğundan cümle olmadan anlam ilişkisi kuramazlar. Sözcüğün anlamı, ancak cümledeki kullanımının ve metin içerisindeki konumunun bilinmesiyle tam olarak kavranır ve kavratılır.

Sözcüğün cümle içerisinde taşıdığı anlamların veya üstlendiği görevlerin çeşitliliği, dil bilgisinde sözcük türlerini meydana getirmiştir. Bu durum sözcük türlerinin öğretimini de gerekli kılmıştır. Sözcük türlerinin öğretimini iyi yapılması, bu türlerin kavratılması/kavranması ve işlevsel hale gelebilmesi için dil bilgisi öğretimini kuramsallıktan çıkıp uygulamaya dayandırılması gerekir. Bu amaçla dil yapılarının öğretiminde, kuralların verilmesinin yanında bu kuralların kelime, cümle ve metin düzeyindeki uygulamaları da ele alınmalıdır.

Metin düzeyindeki uygulamaları temel alan bir öğretim etkinliğinde öğrenci, metnin oluşumunda görev üstlenen dil bilgisi kurallarının farkına varacaktır. Böylelikle hem dil bilgisi konularını sezme yoluyla kavramış olacaktır hem de metnin oluşumunda sözcüklerin ve sözcük gruplarının etkisi hakkında bilgi sahibi olacaktır (Erdem, 2013).

Metin oluşturmada kullanılacak temel malzeme, dilin en küçük parçalarından biri olan sözcüklerdir. Bu sebeple sözcük öğretimi önem arz eder. Sözcük ve sözcük türlerinin öğretiminde kullanılan metin türleri de taşıdıkları özellikler bakımından; kullanılacak sözcüklerin türlerine, yapılarına, anlamlarına, sayılarına ve oranlarına yön verdiğinden önem taşımaktadır. Öğretilecek konuya, sözcüklere veya sözcük türlerine göre metin türü seçilmelidir.

Türkçede yaş ve seviyeye göre hangi sözcüklerin öğretildiğini, sözcük türlerinin ne sıklıkla verildiğini belirleyen çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu

araştırmada; İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı metinleri, metin türlerine göre sınıflandırılıp sözcük türleri açısından incelenecektir. 7. sınıftaki öğrencilerin sözcük türleriyle ne sıklıkla karşılaştığı değerlendirilecektir. Bu doğrultuda çalışma; konunun bir bütün hâlinde incelenmesi, sözcük türlerinin tamamının bir arada ele alınması, sözcük türlerinin metin türlerine göre farklılığının ilk kez değerlendirilmesi ve dil bilgisi üzerinde çalışanlara sözcük türleri konusunda kaynak oluşturması bakımından önemlidir.

1.4 VARSAYIMLAR

1. İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndan elde edilen sonuçlar gerçeği yansıtmaktadır.
2. Örnekleme için seçilen metinler evreni temsil etmektedir.

1.5 SINIRLILIKLAR

Bu çalışma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında okutulan MEB Yayınları'nın İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan her metin türünden bir metin ile sınırlandırılmıştır.

1.6 TANIMLAR

Ana Dili: Bireyin ailesinden ya da çevresinden öğrendiği ilk dil.

İsimleştirme: Bir ismin veya bir fiilin türetme ekleriyle isim haline getirilmesi.

Fiilleştirme: Bir ismin veya bir fiilin türetme ekleriyle fiil haline getirilmesi.

1.7 KISALTMALAR

çev. : çeviren

f : frekans

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

s. : sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

vb. : ve benzerleri

vs. : vesaire

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.1 Sözcük

Sözcük, Türkçe Sözlük'te (Türk Dil Kurumu (TDK), 2009:1130) kelime adı altında, 'anlamı olan ses veya ses birliği, söz' şeklinde tanımlanır. İnsanlar arasındaki sözlü ve yazılı iletişimi sağlayan temel yapı taşlarını sözcükler oluşturur. Dil içerisinde belli bir yapıya, dizilişe, anlama ve işleve sahip olan sözcük; her yönüyle, dil bilgisi ve dilbiliminin inceleme konusu olmuştur. Sözcükler taşıdıkları özellikler bakımından araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Bazı araştırmacıların sözcüğe yönelik tanımları şu şekildedir:

Ergin (2000:95) sözcüğü, 'manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu' şeklinde tanımlar.

Ergin (2000); dilin en küçük dil birimlerinin sesler olduğunu ancak seslerin dilde sadece yapısal bir malzeme olarak kullanıldığını, sözcüklerin ise büyük bir kısmının anlamlı olmasının yanında tek başına anlamlı olmayanların da gramer vazifesinin olduğunu belirtmektedir. Ergin, tek başına anlamı olmayan ancak diğer sözcüklerle belli düzeyde anlam kazanan bu sözcükler üzerinden sözcüklerin işlevine de değinmiş olmaktadır.

Banguoğlu (2007:144) sözcükleri, 'bir veya birkaç heceden meydana gelmiş, her dile göre ayrı anlam birlikleri' şeklinde tanımlar. Banguoğlu sözcükleri; sözlükteki yalın şekilleri *lûgat kelimeleri*, söz içinde çekim ekleri olarak başka sözcüklerle ilişki kurduğu şekilleri *gramer kelimeleri* ve sözcüklerin bir takımının anlam değişikliği yapan üretim ekleriyle uzatılmış şekilleri *kökenler* olarak adlandırıp yapısal olarak üç gruba ayırmıştır. Bunun yanında her sözcükte bölünmez bir temel anlam unsurunun

olduğunu ve bunun *anlamlılık* olarak ifade edildiğine değinerek sözcüğün anlam kısmını da ele almış olmaktadır.

Ediskun (1999:87) sözcüğü, ‘anlamı ya da cümlede bir dil bilgisi görevi bulunan bir ya da birkaç heceli ses işareti’ olarak tanımlamaktadır. Ediskun, sözcükte anlam aramanın şart olduğunu vurgulamaktadır. Edatların ya da bağlaçların başlı başına anlamlarının olmadığını ancak onların anlamlarının sözcükler arasında ya da cümleler içindeki dil bilgisi görevlerine göre sezildiğini ifade etmektedir. Ediskun’a göre sözcük, bir kalıp değil insan zihninin anlam verdiği bir yapıdır.

Gencan (2007:88) sözcüğü, ‘anlamı olan ya da tümce kuruluşuna yarayan anlatım aracı’ olarak tanımlar. Gencan sözcüğü iki nitelikte ele alır. Birincisi; duyularımızla anlaşılabilen, görülen, işitilen, dokunulan yön olarak tanımladığı dış yön. İkincisi, anlam. Gencan’a göre bu iki nitelik birbirinden ayrılamaz, sözcük de bu iki niteliği kavrayan dil varlığıdır.

Deny (1921/2012) sözcüğü tanım olarak ele almamışsa da biçim bakımından ekli veya eksiz olmasına göre üç taslak halinde ele almaktadır. *İlkleme kelimeler* olarak adlandırdığı birinci taslakta, yalnız kök ile yapılanları ele alır. *Türemiş kelime* olarak adlandırdığı ikinci taslakta, bir veya birçok yapım ekini içine alan kelimeleri ele alır. Üçüncü taslakta ise; bir veya birçok yapım ekini kucaklayan (ilkleme veya türemiş) çekimli kelimeleri ele alır.

Korkmaz (2007:6) sözcüğün; bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan ve tek başlarına zihindeki belirli kavramlara karşılık olan somut veya soyut söz kalıpları, somut ve soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimleri olduğunu ifade eder.

Demirci (2015:13) sözcüğü, ‘bir varlığa, olaya, harekete, duruma karşılık gelebilecek, onu gösteren veya onu temsil eden kelime’ olarak tanımlar.

Yılmaz, yapısal özellikten daha geniş çerçevede ele aldığı ve dizimlik olarak belirttiği kelimeyi ‘yazı dilinde aralarında belli bir boşluk bırakılan, konuşma dilinde ise belli duraklamalarla sezilen; çekim ve türetim gibi işlemlere tabi olarak çeşitli biçimleniş özellikleri gösteren (ya da yeni biçimlenişleri olmayıp, çeşitli vurgu ve diziliş özellikleri gösteren), genellikle yeri ve konumu değiştirilebilen, bağlam içinde bir anlam, işlev ve değer kazanan, dilin çok yönlü özellikler gösteren en temel birimi’ şeklinde tanımlar (Yılmaz, 2004:18).

Araştırmacıların farklı tanımları ve değerlendirmeleri sözcüğün yapı, anlam ve işlevsel boyutunun varlığını göstermekte ve farklı özellikler barındırdığını ortaya koymaktadır.

Duygu ve düşünceler sözcükler aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak ifade edilir. Sözcüklerin doğru ve yerinde kullanılması, düşünceleri tam olarak karşılayacak nitelikte ve yeterlilikte olması, duygu ve düşüncelerin doğru ve içten geldiği gibi aktarılmasını sağlamaktadır. Bu durum hem sözlü anlatımda hem de yazılı metinlerde geçerlidir. Muallimoğlu'na göre iyi bir yazıyı, iyi kurulmuş paragraflar, paragrafları iyi kurulmuş cümleler, cümleleri de doğru ve yerinde kullanılmış sözcükler oluşturur (Muallimoğlu, 2005). Yazarla doğru iletişim kurmak; metindeki sözcüklerin anlaşılmasına, cümlelerdeki kullanımına, paragraflardaki anlamlarının, görevlerinin ve türlerinin bilinmesine bağlıdır (Aktaş ve Gündüz, 2007).

2.1.2 Sözcük Türleri

Sözcük türleri; sözcüğün cümle içindeki yerine, yapısına ve işlevine göre çeşitlenmiş ve gramerciler için inceleme konusu olmuştur.

Batılı gramerciler tarafından yapılan çalışmalarda, sözcük türleri genellikle sekiz gruba ayrılır. Bu tür sınıflandırmalar Türkçeye de yaklaşık olarak aynı biçimde uyarlanmıştır. Sözcüklerin dağılımı, söz dizimsel özellikleri, morfolojik ve sentaktik kategorileri sözcüklerin sınıflandırılmasında, sözcükler arasındaki farkı daha da keskinleştirir (Schacter, 1985 aktaran Erdem, 2009).

Dil bilgisinde sözcük türlerinin tanımlanması ve sınıflandırılması tartışmalı konu olmuştur. Dil bilgisi alanında çalışma yapan araştırmacıların sözcükleri türlerine ayırırken dayandığı temellerin farklı olması, sözcük türlerinin sınıflandırılmasında farklılıklara yol açmaktadır.

Türkçede sözcük türleri kimi gramerciler tarafından kavram alanına, kimileri tarafından kullanım yerine, kimileri tarafından anlamına, kimileri tarafından da birden fazla kategoriye göre sınıflandırılır (Bozkurt, 2010).

Sözcük türlerinin sınıflandırılması genelde iki farklı yaklaşımla incelenmektedir. Birinci yaklaşım, Aristo'nun sözcük türleri hakkındaki ad, eylem, edat saptamalarını temel alıp sözcükleri isim, fiil ve edat olmak üzere üç ayrı kategori olarak ele alan

yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre isimler; isim, sıfat, zamir ve zarf olarak ayrılır. Edatlar ise; çekim edatı, bağlama edatı ve ünlem edatı olarak ayrılır. Bu yaklaşımda sözcük türleri isim (ad), zamir (adıl), sıfat (önad), zarf (belirteç), bağlama edatı (bağlaç), çekim edatı (ilgeç), ünlem edatı (ünlem) ve fiil (eylem) olmak üzere sekiz ayrı grup hâlinde ele alınır. İkinci yaklaşım ise bazı değişik terimlerle karşılanmasına karşın sözcük türlerini doğrudan ad, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem ve fiil olmak üzere doğrudan sekize ayrılarak incelemektedir (Delice, 2012).

Gramerciler sözcük türlerinin ayırt edici özelliklerinin biçim mi, işlev mi yoksa anlam mı olduğu ve sözcük türlerinin sayısı gibi konular üzerinde çok durmuşlardır. Ancak üzerinde durulan bu konularda gereken sonuca ulaşamamıştır (Gedizli, 2015).

Bu çalışmada Demirci'nin (2015) 'Kelime Bilgisi El Kitabı' adlı kitabında yer aldığı sınıflama gibi *adlar, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve fiiller* olmak üzere sekiz ayrı başlık altında incelenen sözcük türlerinden her biri anlam, görev ve yapı bakımından ele alınmıştır.

2.1.2.1 Adlar (isimler)

İnsan, doğayla veya diğer insanlarla girdiği etkileşim sonucunda varlıkları tanır ve onları karşılayacak sözcüklere ihtiyaç duyar. İnsan bu sözcükler sayesinde tanıdığı varlıkları adlandırır. Hatta insan, tanımadığı varlıkları bile adlandırır. Gedizli'ye (2012:522) göre adlandırma, kişinin insan olma özelliğinin en doğal unsurlarından birisidir. Bilgisine sahip olunmayan şeyin bile bilgisizliğine atfedilen bir adı olmakta ya da o şeyin bilinen şeylerle benzerlikleri üzerinden ilgi kurularak bir adla söylenmesi sağlanmaktadır.

Karadüz'e (2004) göre bu görevi üstlenen adlar, sözcük türleri içerisinde en geniş ve en sık kullanım alanına sahiptir. Varlıkların insan tarafından tanınması, algılanarak adlandırılması ve tanımlanması sözcük türleri içerisinde adları önemli kılmıştır. Adlar diğer bazı türlere esas teşkil etmesi ve onları etkilemesi bakımından da dil içinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle dil bilgisindeki tür sınıflandırmalarında temel alınmaktadır (Gül,2008).

TDK (2009:17) Türkçe Sözlük'te ad, 'bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim' şeklinde tanımlanmıştır.

Ergin (2000) adları; canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan varlıkların ve mefhumların adları olan sözcükler olarak tanımlar ve

ağaç, su, taş, çocuk, oda, yolcu, yıldız, deniz, köprü, bulut, Orhan, İstanbul, Anadolu, Karadeniz, Atatürk, Yavuz, Gönül, Işık, Korkut, Çağlayan, Yüksel örneklerini verir.

Korkmaz (2007:195) adları, ‘evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözler’ olarak ifade eder.

Banguoğlu (2007) adları; gerçekte veya tasavvurda bir varlığa ad olan sözcükler olarak ifade eder ve taş, kavak, güvercin, Turgut, güçlük, şeref, düşünce şeklinde tanımlar ve sözcükleriyle örneklendirir. Banguoğlu adları, yoğun adlar ve yalın adlar şeklinde adlandırdığı iki kategoride ele alır. Banguoğlu; duygularımızla kavranır bir gerçekliği olan varlıkların, nesnelere adlarını (taş, kavak, güvercin, Turgut gibi) *yoğun adlar* olarak adlandırmaktadır. Maddi varlıklara, nesnelere değil, vasıflara manevi kavramlara verilen adları (güçlük, şeref, düşünce gibi) *yalın adlar* olarak adlandırmaktadır.

Gencan (2007:184) adları, ‘tanıtmak için varlıklara verilmiş (takılmış) sözcükler’ olarak tanımlar.

Ediskun (1999) adları, ‘varlıklara ya da eylemleri bildiren, tanıtan kelimeler’ şeklinde tanımlar. Ayrıca sokak, bulut, düşünce, Osman, Ayla gibi adları varlık adı; uyumak, gülüş, anlatma gibi adları eylem adları olarak ifade eder.

Deny (1921/2012) adı, değişmeli ad ve değişmesiz ad olarak ikiye ayırmaktadır. Sıfat ve zarfı değişmesiz ad kısmında, zamir ve âlem olarak ifade ettiği adı ise değişmeli ad kısmında ele almıştır.

Eker (2011:374) adı, ‘canlı, cansız bütün varlık ve kavramları karşılayan sözcükler’ olarak tanımlar.

Genel olarak bakıldığında araştırmacıların adları *varlıklara verilen, onları karşılayan sözcükler* olarak algılandığı ortaya çıkmaktadır. Ancak adlar sadece varlıkları değil, Banguoğlu’nun bir örneğinde de (*güçlük*) yer aldığı gibi adlar aynı zamanda varlıklara yönelik durumları da karşılayabilmektedir. Bu görev *güzel, çirkin, hızlı, yavaş* örnekleriyle çoğaltılabilir. Ayrıca Haydar Ediskun diğer araştırmacılardan farklı olarak adların aynı zamanda eylemlerin adlandırılmasında da kullanıldığına değinmiştir. Bu durumda Gedizli’nin (2013) de belirttiği gibi adlar; varlıkları, durumları, kavramları ve eylemleri gösterir, onları karşılar.

Adlar ana nitelikleri bakımından; varlıklara verilişlerine göre, varlıkların durumlarına göre ve varlıkların sayılarına göre adlar olmak üzere üçe ayrılır. Varlıklara verilişlerine göre adlar, özel adlar ve tür adları şeklinde sınıflandırılır. Varlıkların durumlarına göre adlar, somut ve soyut adlar şeklinde sınıflandırılır. Varlıkların sayılarına göre adlar ise; tekil adlar, çoğul adlar ve topluluk adları şeklinde sınıflandırılır. Yapı bakımından sınıflandırıldığında adlar; basit, türemiş ve birleşik adlar olmak üzere üçe ayrılır.

2.1.2.1.1 Adların ana nitelikleri bakımından sınıflandırılmaları

2.1.2.1.1.1 Varlıklara verilişlerine göre adlar

2.1.2.1.1.1.1 Özel adlar

Gencan (2007:184) özel adları, ‘bir tek varlığa verilmiş tanıtıcı sözcük’ olarak ifade eder.

Ergin (2000) has isimler olarak ele aldığı özel adları, tek olan, diğer varlıklar içinde tam bir benzeri olmayan varlıkların hususî adları olarak tanımlar.

Banguoğlu (2007) ise özel adları yoğun adlar adı altında ele alır ve sadece bir tek varlığı veya belli bir topluluğu göstermeye yaradığını belirtir. Banguoğlu, özel adlar için “özlük adlar” kavramını kullanmaktadır.

Atabay, Özel ve Kutluk (2003:28) özel adları, ‘yaratılıştaki bir tane olan varlıkları, kimi duygu ve düşünceleri karşılayan adlar’ olarak tanımlar.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere özel adlar tek bir varlığı karşılar ve Yazım Kılavuzu’na (2009) göre başlıca türleri şunlardır:

1. Kişi adları: Mustafa Kemal, Orhan Veli, Sait Faik, Yunus Emre, İsmet, Ahmet, Tevfik, Mehmet Emin, Hüseyin Cahit, Victor gibi.
2. Kişi soyadları: Atatürk, Kanık, Abasıyanık, İnönü, Fikret, Yurdakul, Yalçın gibi.
3. Takma adlar: Muhibbi (Kanuni Sultan Süleyman), Tarhan (Ömer Seyfettin), Kirpi (Refik Halit Karay), Deli Ozan (Faruk Nafiz Çamlıbel) gibi.
4. Kişi adlarıyla kullanılan saygı sözleri, unvanlar, lakaplar, meslek ve rütbe adları: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Sayın Prof. Dr. Hasan Eren, Deli İbrahim gibi.

5. Hayvan adları: Sarıkız, Fino, Karabaş, Pamuk gibi.
6. Millet, boy oymak adları: Türk, Alman, Kayı, Karakeçili gibi.
7. Dil ve lehçe adları: Türkçe, Arapça, Özbekçe gibi.
8. Devlet adları: Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Rusya gibi.
9. Din ve mezhep adları: Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik, Hanefilik, Şafilik, Protestanlık gibi.
10. Din ve mitoloji ile ilgili özel adlar: Allah, Tanrı, Cebrail, Zeus gibi.
11. Gezegen ve yıldız adları: Güneş, Dünya, Jüpiter, Merkür gibi.
12. Yer adları: Asya, Güneydoğu Anadolu, Ankara, Keçiören, Akçaköy, Atatürk Caddesi, Başak Sokak gibi.
13. Yapı adları: Topkapı Sarayı, Çankaya Köşkü, Ankara Kalesi, 15 Temmuz Şehitler Köprüsü, Bilge Kağan Anıtı.
14. Kurum, kuruluş ve kurul adları: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu gibi.
15. Kanun, tüzük, yönetmelik ve genelge adları: Medeni Kanun, Telif Hakkı ve Satış Yönetmeliği gibi.
16. Kitap, dergi ve gazete adları: Nutuk, Safahat, Resmi Gazete gibi.
17. Milli ve dini bayram adları: Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Cumhuriyet Bayramı, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı gibi.
18. Tarihi olay ve dönem adları: Kurtuluş Savaşı, Orta Çağ, Tanzimat Dönemi gibi.

Özel adlar ile cins adları birbirinden ayırmak ve ortaya çıkabilecek karışıklığı önlemek için özel adlar büyük harfle başlar ve bu adlara gelen ekler kesme işaretiyle ayrılır (Bilgin, 2006).

Korkmaz'a (2007) göre; dil biliminde ad bilim, doğrudan doğruya özel adlarla uğraşan bir bilim dalıdır. Ad bilimin yalnızca özel adlar üzerinde duran, bunları köken bilgisi, tarihi gelişme, dil ve kültür sorunları açısından değerlendiren:

1. Kişi adları bilimi
2. Yer adları bilimi

3. Dağ adları bilimi

4. Akarsu adları bilimi gibi araştırma bölümleri bulunmaktadır. Korkmaz (2007), ülkemizde bu konuda yapılan araştırmaların ve yayınların az olduğunu belirtir. Atabay ve diğerleri (2003) de yer adı ve kişi adları konusunda gerek Türkçe gerekse Anadolu'da kullanılan adlar yönünden derinliğine araştırmaların yapılmasının gerekliliğine değinir. Bu bakımdan bu konularda yapılacak araştırma ve yayınlar, özel adlar için önemli katkı sağlayacaktır.

2.1.2.1.1.1.2 Cins adlar (tür adları)

Cins adları, aynı türden olan canlı cansız bütün varlık ve kavramlara verilen adlardır. Cins adlar bu türler içerisindeki her varlığa, her kavrama ad olur.

Tür adlarının başlıca çeşitlerini vücut parçaları ve organ adları, akrabalık adları, hayvan adları, bitki adları ve araç adları oluşturur (Atabay ve diğerleri, 2003).

Cins adların varlıkları karşılıklı biçimi bakımından özellikleri şöyledir:

1. Sözcük ve nesne arasında herkes tarafından bilinen gerçek bir bağlantı vardır. Özel adlar gibi varlıkların takma, özel, etiket adları değil; onların dildeki asli, genel, gerçek karşılıklarıdır (Ergin 2000).

2. Cins adlar özel adlar gibi esas itibariyle anlamsız adlar değil, sözcük olarak daima belli varlıkları, nesnelere veya kavramları karşılayan anlamlı adlardır (Ergin, 2000).

3. Cins adı olan her sözcük, o türün bireyleri için de kullanılır. (Kuzu meliyor.) (Gencan, 2007).

4. Cins adı olan her sözcük, o türün tamamını ya da bir kısmını tümünden ifade eder. (Gül dikensiz olmaz.) (Gencan, 2007).

5. Cins adların çoğul biçimleri bazen abartı, bazen ilgi anlamı verir.

Dünyalar başıma yıkıldı. (abartı)

Teyzemler, salı günü Ankara'ya gelecek. (ilgi) (Ediskun, 1999).

5. Biçimce çoğullanmamış, -lAr eki almamış cins adlarının çoğul anlamda kullanıldığı da olur. (Gülü seven dikenine katlanır.) Bu maddedeki gül, diken, seven sözcükleri çoğul anlamda kullanılmıştır (Gencan, 2007).

2.1.2.1.1.2 Varlıkların durumlarına göre adlar

2.1.2.1.1.2.1 Somut adlar

Duyu organlarımızdan herhangi biriyle varlığı kabul edilmiş olan nesnelere, nesne durumundaki varlıkları veya kavramları karşılayan adlardır (Ediskun, 1999).

İstanbul, Ankara, klavye, ağaç, araba, çiçek, askı, silgi, kemer vb.

Somut olan adlar ifade edildiğinde insan zihninde gerçek dünyayla bağlantısı olan şekiller canlanır. Somut olan bir ad dile getirildiğinde -türlerin yarattığı farklılıklardan dolayı- az farklılıklar olmasına rağmen genel olarak aynı şekiller tasavvur edilir.

2.1.2.1.1.2.2 Soyut adlar

Nesne durumunda olmayan ancak var oluşlarını zihnimizle kavrayabildiğimiz varlıkları ve kavramları karşılayan adlardır (Ediskun, 1999). İnsanın duygu, düşünce ve hayal dünyasıyla algıladığı varlık ve kavramları karşılar.

Düşünce, sevinç, nefret, cesaret, anlayış, üzüntü, hasret, sezgi, öfke, hayal vb.

Somut adlar gibi gerçekte var olan varlıklara verilen adlar olmaması ve gerçekte bir varlığı karşılamaması nedeniyle soyut adlar, kendilerine karşılık gelen sözlerle sıkı sıkıya bağlantılı durumdadır.

Dil bilimcilerin kabul ettiği görüşe göre, dillerin oluşum ve biçimlenmesinde somut adlar soyut adlardan daha önce gelir. Çünkü insanlar önce çevresindeki canlı, cansız ve nesnelere adlandırmış; daha sonra ise duygu ve düşüncelerindeki gelişmelere bağlı olarak soyut adlandırmalar yapmışlardır (Korkmaz, 2007).

2.1.2.1.1.3 Varlıkların sayılarına göre adlar

2.1.2.1.1.3.1 Tekil adlar

Tek bir varlığı veya tek bir kavramı karşılayan adlardır.

Gül, çiçek, masa, kâğıt, çocuk, Ankara, ağaç, renk, askı, sevgi, nefret, cesaret gibi.

2.1.2.1.1.3.2 Çoğul adlar

Birden çok varlığı veya kavramı karşılayan adlardır. *-lar/-ler* çoğul eki tekil bir ada getirilerek kurulur.

Güller, çiçekler, masalar, kâğıtlar, çocuklar, üzüntüler, renkler, askılar gibi.

2.1.2.1.1.3.3 Topluluk adları

Biçimsel olarak tekil olan ancak anlam olarak bir topluluğu karşılayan adlardır.

Ordu, sürü, dizi, sınıf, düzine, meclis, bölük, takım, ekip, tabur gibi.

Bu tekil şekilde olan topluluk adları çoğul hale de getirilebilir.

Ordular, sürüler, diziler, sınıflar, düzineler, bölükler, ekipler gibi.

Bu bölümde, bu sınıflandırmanın dışında araştırmaların çoğunun ad-eylem olarak ele aldığı oluş ve kılış adlarına değinmekte de fayda görülmektedir. Korkmaz (2007)'a göre; oluş ve kılış adları, herhangi bir varlığı göstermek yerine bir oluş, kılış veya durumun adıdır. Gelmek, okumak, serinlemek örneklerindeki gibi. Bunlar ad gibi kullanılan fiil şekilleri olduklarından oluş ve kılışın ad şekilleri ad-eylemler olarak gösterilir.

2.1.2.1.2 Adların yapı bakımından sınıflandırılmaları

2.1.2.1.2.1 Basit (yalın) adlar

Basit adlar; herhangi bir türetme eki almamış, kök durumundaki adlardan oluşan ve tek sözcükten oluşan adlardır. Ayrıca yabancı dillerden alınmış olan ve Türkçeye geçtikten sonra herhangi bir türetme eki almamış olan adlar da basit adlar olarak kabul edilir.

Mahmut, kitap, ayak, dil, dağ, sağlık, şeker, asa, vb.

Basit adlar anlamı ve yapısı bozulmadan parçalanamaz. Basit adlar, türetme eki almamış olmasına rağmen çekim ekleri alabilir.

Masalar, babası, kitabı, şekerlerimiz vb.

2.1.2.1.2.2 Türemiş adlar

Ad ya da eylem veya köklerine türetme ekleri getirilerek oluşturulan adlardır. Türkçede çok sayıda ad türetme eki bulunmaktadır. Bu da çok sayıda türemiş adın oluşmasını sağlamıştır. Türemiş adlar, adlara türetme ekleri getirilerek oluşturulan adlar ve eylemlere türetme ekleri getirilerek oluşturulan adlar olmak üzere iki şekilde gerçekleşir.

Addan türeyen adlar: Adlara türetme ekleri getirilerek yeni adlar türetilir. Gedizli'ye (2012:3355) göre Türkiye Türkçesinde yetmiş üç tane addan ad türetme eki bulunmaktadır.

Kitaplık, sevinçli, suluk, giyim, yoldaş, Türkçe, kuşcağız, gençlik, işsiz gibi sözcükler.

Eylemden türeyen adlar: Adlara türetme ekleri getirilerek yeni adlar türetilir. Gedizli'ye (2012:3355) göre Türkiye Türkçesinde seksen bir tane eylemden ad türetme eki bulunmaktadır.

Atkı, giysi, danışma, açık, yatak, sevinç gibi sözcükler.

Ediskun (1999), bu iki ad türetme yöntemlerine ek olarak yansımalarından türetilen adlara da değinir ve *gürültü, patırtı, vızıltı, çatırtı* sözcüklerini bu yöntemle örnek olarak verir.

İsim ya da fiil türü sözcüklerin kök ve gövdelerine getirilen eklerle yapılan isimler, her zaman kalıcı isimler olmamaktadır. Varlık, olay, durum, zaman, mekân gibi insan hayatının vazgeçilmez unsurlarını göstermek için yapılan isim türü sözcükler, isimleştirilip kalıcı olurken anlatım esnasında ve daha çok anlatımın geçerliliğini sağlamak amacıyla yapılan isimleştirmelerse geçici olmaktadır (Gedizli, 2012:191).

2.1.2.1.2.3 Birleşik adlar

Birden çok sözcüğün birleştirme yöntemiyle bir araya gelerek bir ad meydana getirmesidir. Gedizli'ye (2012) göre bu adlar, aynı veya farklı türden iki sözcüğün birleştirilerek, sözcüklerin tek başlarına ifade ettikleri anlamlarından farklı yeni bir anlam ifade etmesiyle oluşur.

Birleşik ad şu üç durumdan biri ile meydana getirilir:

1. Birleşik adı oluşturan sözcüklerin ikisi anlamını korur: *akciğer, basımevi, ayakkabı* gibi.

2. Sözcüklerden biri, ikisi veya varsa üçü anlamını kaybederek anlam kaymasına uğrayanlar: *sivrisinek, köpek balığı, Eskişehir, kafatası, gökkuşağı, göz bebeği, aslanağzı (çiçek), suçiçeği (hastalık), akbaba (kuş)* gibi.

3. Sözcüklerin birleşmesi sırasında hece veya sesler düşer: *cumartesi (Cuma ertesi), pazartesi (Pazar ertesi), kahvaltı (kahve altı), niçin (ne için)* gibi

Birleşik adlar gramer yapıları bakımından şu gruplar içerisinde ele alınabilir:

1. İki adın birleşmesiyle oluşan birleşik adlar: Özel adları oluşturan bu türdeki birleşik adlar herhangi bir gramer ilişkisine bağlı olmadan birden fazla adın bir araya gelmesiyle oluşur. Bu kalıpla cins adların bir araya gelmesiyle oluşan birleşik adlar yoktur. Olanlar ise özel ad niteliği kazanmıştır (Korkmaz, 2007).

Çanakkale, Gülhan, Demirel, Kadıköy, Hacettepe, Taşpınar, Gökalp vb.

2. Belirtisiz ad tamlaması kalıbıyla oluşan birleşik adlar: Korkmaz'a (2007) göre birçok cins adı ve bir kısım yer adları bu yolla oluşturulmuştur.

Adapazarı, Kuşadası, aslanağzı, Beypazarı, ateş böceği, uluslararası gibi.

Ediskun'a (1999) göre belirtisiz ad takımı biçimindeki birleşik adların birçoğunda belirtilen eki (iyelik eki) aşınıp düşmüştür. *Külhanbey, Topkapı, keten helva* gibi.

3. Sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan birleşik adlar: Adın önüne getirilen sıfatın adla birleşip anlamca kaynaşmasıyla oluşur (Korkmaz, 2007).

İnce hastalık, akbaba, Dörtyol, ilkbahar, Kızılırmak gibi örnekler verilebilir.

4. Birinci sözcüğünde –e veya –den eki bulunan sözcüklerle kurulan birleşik adlar: Ediskun (1999) bu adlara *tümevarım, tündengelim, günebakan, serdengeçti* gibi örnekler verir.

5. Bir ad ile bir fiilin birleşmesiyle oluşan birleşik adlar: *bilgisayar, barışsever, uçaksavar, imambayıldı, hüinkârbeğendi, sanatsever* gibi.

6. Bir ad ile fiilimsinin birleşmesiyle oluşan birleşik adlar: *cankurtaran, ağaçkakan, ahmakıslatan, dalgakıran* gibi.

7. İsnat grubu kalıbıyla oluşan birleşik adlar: Sayıları az olmakla birlikte bazı adlar Korkmaz (2007), üçüncü şahıs eki almış bir adın kendinden sonra gelen ve yargı bildiren sığata dayanmasıyla oluştuğunu belirtir.

Ağzıaçık, baldırıçıplak, karnıyarık, gözü kara, bağıryanık, eli açık gibi.

8. İkilemelerle oluşan birleşik adlar: Korkmaz (2007) bu adlara *çoluk çocuk, dağ taş, hoşbeş, gece gündüz* vb. örnekleri verir.

9. Yansımalardan oluşan birleşik adlar: Ediskun (1999) bu adları *şakşak (maşa biçiminde tahta oyuncak), çitçit (erkekli dişili bir çeşit maden düğme), hurgür (geçimsizlik kavgası)* vb. sözcüklerle örneklendirir.

10. Fiil veya fiilimsilerden oluşan birleşik adlar: *biçerdöver, alışveriş, çekyat, kapkaç, uyurgezer* vb.

2.1.2.1.3 Ad tamlamaları

İyelik eki almış bir adın, iyeliğin işaret ettiği bir başka ad ile kurduğu sözcük grubudur (Karahan, 2012:42). Ad tamlamaları bir ismin bir sözcükle karşılamayı gerçekleştirmediği anlamları gösterme işlevini yerine getirmektedir (Gedizli, 2012:192). Ad tamlamasında genellikle birinci unsura tamlayan (belirten), ikinci unsura tamlanan (belirtilen) adı verilmektedir. Ad tamlamalarında asıl anlam tamlanandadır. Tamlayan tamlananı belirtir.

Anlam ve anlatma görevi üstlenen tamlamalar kullanım durumlarına göre, açıklama, niteleme, belirtme, isimleştirme ve vasıf gösterme özelliklerini taşır (Gedizli, 2012).

Tamlayan ögenin ek alıp almaması durumuna göre belirlilik-belirsizlik ve geçicilik-daimilik gibi iki önemli fark belirir. İlgi durum ekini alıp belirli olan tamlayanın tamlanana bağlılığı geçicidir. Ek almayıp belirsiz, genel olan tamlayanın tamlanana bağlılığı ise daha kuvvetlidir (Özkan ve Sevinçli, 2012).

2.1.2.1.3.1 Belirtili ad tamlaması

Tamlayan ile tamlananın ikisinin de ek aldığı ad tamlamalarıdır. Tamlayan, ilgi eki; tamlanan ise, iyelik eki alır.

Evin bahçesi, masanın gözü, arabanın gölgesi, suyun sıcaklığı, ateşin görüntüsü vb.

Belirtili ad tamlamasının bazı özellikleri şunlardır:

1. Belirtili ad tamlamasının unsurları yer değişebilir (Karahan, 2012:43).

Ah! Neden terk ettiniz beni, *anılarım benim?* (benim anılarım)

Kimse bilmez *çilelerini* o yıllarda *yaşayanların*. (yaşayanların çileleri)

2. Belirtili ad tamlamasının unsurları arasına başka unsurlar da girebilir (Karahan, 2012:43)

O yangın esnasında *sizin* dededen kalma *halılarınız* da mı yandı?

3. Belirli ad tamlamasında tamlayan ya da tamlanan başka bir sözcük grubu olabilir (Özkan ve Sevinçli, 2012).

Ağacın solan *yaprakları* bile yaşananların şahitliğini yapıyordu. (Tamlanan sıfat tamlamasından oluşmuş.)

4. Belirli ad tamlamasında birden fazla tamlayan ya da birden fazla tamlanan olabilir (Özkan ve Sevinçli, 2012).

Annemin, babamın sevgisi her şeyin üstündedir.

2.1.2.1.3.2 Belirtisiz ad tamlaması

Tamlayanı ilgi hali eki almamış ancak tamlananın iyelik eki alarak kurulan ad tamlamalarıdır.

Kitap kapağı, üzüm suyu, tas kebabı vb.

Belirtisiz ad tamlamasının bazı özellikleri:

1. Belirtisiz ad tamlamaları bazen birleşik sözcük şeklinde adlar yapmaktadır: Korkuteli, ekmek ayvası gibi. Ancak bunlar öbek olarak adlandırılmaz (Delice, 2003). Çünkü artık sadece bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Öbek olabilmesi için en az iki sözcükten oluşması gerekmektedir.

2. Belirtisiz ad tamlaması biçiminde oluşmuş söz öbeklerinin arasına sıfat girmez (Ateş, 2005:27).

3. Belirtisiz ad tamlamasının tamlayanı cümle şeklinde olabilir (Karahan, 2012:45).

‘Düşünüyorum o halde varım.’ düşüncesi gibi.

Belirtisiz ad tamlaması, bazen bir bilgi temelinden yoksun bir şekilde sözcüklerin isimleştirilmesiyle oluşturulur. *Buzdolabı* ve *bilgisayar* buna örnek olabilir. Buzdolabı buzlanmayı, bilgisayar da bilgi sayımını ifade etmez. *Buzdolabı* soğutmaya, *bilgisayar* kelime işlemi yapmaya yarar. Belirtisiz ad tamlaması bazen de

bir yöntem doğrultusunda gerçekleştirilir. Metni hazırlayana ve takdim edilen makama yönelik bilgilerin yer aldığı *arz-ı hal* mantığıyla öğrenciye, öğretmene ve ödeve yönelik bilgilerin yer aldığı belgeye *ödev kapağı* isimlendirmesinin yapılması buna örnek verilebilir (Gedizli, 2012).

2.1.2.1.3.3 Zincirleme ad tamlaması

Bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci ad tamlamasıdır. Zincirleme ad tamlamasında tamlayan veya tamlanan ya da her ikisi de ad tamlaması biçimindedir. *Bahçe kapısının kolu, kitabın yazarının kaleminin mürekkebi vb.*

2.1.2.1.3.4 Takısız tamlama

Anlam yönünden birbirini tamamlayan adların kurduğu, tamlayan ile tamlananın ek almadan oluşturduğu tamlamadır (Atabay ve diğerleri, 2003). Bu tamlama için takısız ad tamlaması adlandırması doğru değildir. Bu tamlamayı oluşturan sözcükler addır ancak birinci unsurun niteleme özelliği vardır. Bu durum birinci unsuru sıfat yapar ve bu tamlama da sıfat tamlaması durumundadır. Bozkurt'a (2007) göre de bu tamlamalar dizgi yöntemiyle yapılmış, yalın kurgulu sözcükler olup sıfat tamlamasından ayrılmazlar.

2.1.2.2 Sıfatlar (ön adlar)

Sıfatlar, vasıf ve belirtme adlarıdır. Sıfatlar, nesnelerin var olan vasıflarının, belirtilerinin adlarıdır. Nesnelerin kendilerinin adları asıl adlar iken sıfatlar ise nesnelerin kendilerinin değil, nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan sözcüklerdir (Ergin, 2000).

TDK (2009:1748) Türkçe Sözlük'te sıfat, 'bir ismi, nitelik, nicelik, yer, sıra vb. bakımından niteleyen, belirten kelime, ön ad' şeklinde tanımlanmaktadır.

Korkmaz (2007) Türkiye Türkçesinde çok geniş bir yeri olan sıfatları; adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözcükler olarak ifade eder.

Hengirmen (2007:132) sıfatları, ‘varlıkların özelliklerini belirten ve adlardan önce gelen sözcükler’ olarak belirtir.

Yalçın (2001:86) sıfatları, ‘adların niteliklerini, ne durumda olduklarını, çoğu kez sayılarını, ölçülerini gösteren, soran ya da belirten sözcükler’ olarak tanımlamaktadır.

Gabain (1988/2007), ad ile sıfat arasında esaslı bir fark olmadığını; aynı sözcüğün bazen ad, bazen sıfat olarak kullanılabilmesini; sözcüklerin anlamlarına bakılarak ad mı sıfat mı olduğunun bulunabildiğini ifade eder. Aynı zamanda belirli teşkil unsurlarının daha çok ad, bazılarının da daha çok sıfat karakteri taşıdıklarını belirtir.

Yılmaz (2004:35) sıfatları, ‘adların niteliklerini, özelliklerini gösteren, adları tanımlayan ve onları anlamca etkileyen kelimeler’ olarak tanımlar.

Sıfatla ilgili yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında şöyle genel bir tanım yapılabilir: Adlardan önce gelerek onları anlam bakımından etkileyen ve renk, biçim, durum bakımından niteleyen veya işaret, sayı, belirsizlik, soru bakımından belirten sözcüklere *sıfat* denir.

Sıfatlar kullanımına göre bazı özellikler taşır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Sıfatlar, çekim eklerini almazlar ancak türetme eklerini alabilirler (Deny, 1921/2012).

Güzel elbise, kırık pencere vb.

2. Sıfatlar, anlam ve işlev var olabilmesi için mutlaka bir adın önünde bulunması o adı nitelemesi veya belirtmesi gerekir (Korkmaz, 2007).

Yeşil perde, bu ev, öteki yazı vb.

3. Sıfatlar bir adın değil de bir sıfatın, zarfın veya fiilin önüne geldiği zaman artık sıfat olmaktan çıkıp zarf görevindedir (Çocuk, 2012:39).

Daima iyi insanlarla karşılaşmak isteriz. (sıfat)

Tatile gelmek bize iyi geldi. (zarf)

4. Sıfatlar bağlı buldukları adlardan ayrılıp yalnız başlarına kaldıklarında iyelik, çokluk ve ad çekimi eklerini alabilirler. Bu durumda sıfat olma özelliklerini yitirip ad grubuna girerler (Korkmaz, 2007).

Yaşlı insanlara yardım etmemiz bizim insani görevlerimizdendir. (sıfat)

Yaşlılara yardım etmemiz bizim insani görevlerimizdendir. (ad)

5. Bir adı birden fazla sıfat niteleyebilir veya belirtebilir.

Öpülesi güzel yanakları var.

Büyük yeşil havluyu getirir misin?

6. Belirtme sıfatları genellikle niteleme sıfatlarından önce gelir.

Şu beyaz boyalı bina, böyle verimli çalışma vb.

Korkmaz (2007), sayı sıfatı olarak kullanılan *bir* sözcüğünün niteleme sıfatlarından önce kullanılırken belirsizlik sıfatı olarak kullanılan *bir* sözcüğünün niteleme sıfatlarından sonra kullanıldığını belirtir.

Güzel *bir* hanım, becerikli *bir* öğrenci vb.

7. Bir adı niteleyen ya da belirten sıfat ile nitelediği veya belirttiği ad arasına herhangi bir noktalama işareti konmaz.

Yaşlı adam karşıya geçerken yolu *dikkatli bir şekilde* kontrol etti.

8. Sıfatın kullanıldığı her cümlede sıfat tamlaması bulunmaktadır. Bir veya daha fazla sıfatla bir adın bir araya gelmesiyle sıfat tamlaması oluşur. Bu tür tamlamalarda sıfatlar önce, adlar ise daha sonra gelir (Toparlı, Karataş ve Vural, 2000). Ad olmadan sıfat meydana gelmez ve adın varlığı sıfatla sıfat tamlamasının kurulmasını sağlar.

Küçük çocuk annesinin kapıdan girdiğini görünce ağlamaya başladı.

Adlardan önce gelerek onları belli açılardan niteleyen ya da belirten sıfatlar; kökenlerine, yapılarına ve işlevlerine göre olmak üzere üçe ayrılır.

2.1.2.2.1 Kökenlerine göre sıfatlar

Kökenlerine göre sıfatlar; Türkçe kökenli sıfatlar, yabancı kökenli sıfatlar ve karışık kökenli sıfatlar olmak üzere üçe ayrılır.

1. Türkçe Kökenli Sıfatlar: Bir varlığın birden fazla niteleme ve belirtme özelliklerine sahip olmasından dolayı sıfatların sayısı adlardan daha fazladır. Türkçe kökenli sıfatların sayısı pek çoktur. Türkçe kökenli bu sıfatların bir kısmı kök

durumundadır ancak büyük çoğunluğu türemiş veya birleşik yapıdadır (Korkmaz, 2007).

Yapışkan madde, tatlı bakış, yuvarlak masa vb.

2. Yabancı Kökenli Sıfatlar: Farklı zamanlarda dilimize girmiş olan yabancı kökenli sıfatlar; tarihi devirlerdeki kültürel ilişkiler veya dini inanışın doğurduğu sonuçlar doğrultusunda Arapça ve Farsçadan, günümüzdeki çeşitli münasebetlerle de Fransızca başta olmak üzere Yunanca, İtalyanca, İngilizce, İspanyolca gibi dillerden dilimize geçmiştir (Korkmaz, 2007).

Acayip sesler, acele iş, edebi eser vb.

3. Karışık Kökenli Sıfatlar: Korkmaz (2007) karışık kökenli sıfatların, genellikle Arapça bir adla Farsça bir ekin, Farsça bir ekle Arapça bir adın birleşmesinden veya Arapça ve Farsça adlara Türkçe bir sıfat türetme ekinin getirilmesinden oluştuğunu ifade eder.

Davetkâr (bakış), bedelli (askerlik), kifayetsiz (kelimeler) gibi sözcükler karışık kökenli sıfatları örneklendirir.

2.1.2.2.2 Yapılarına göre sıfatlar

Sıfatlar, yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik sıfatlar olmak üzere üçe ayrılır.

2.1.2.2.2.1 Basit (yalın) sıfatlar

Herhangi bir türetme eki almamış veya başka sözcükle birleşmemiş kök halindeki sıfatlardır.

Yeşil sandalye, kırmızı çiçek, güzel çocuk, bir insan vb.

2.1.2.2.2.2 Türemiş sıfatlar

Ad veya eylem kök ve gövdelerine türetme ekleri getirilerek oluşturulan sıfatlardır. Bu tür sıfatlar iki yolla meydana gelmektedir:

1. Ad kök veya gövdelerine türetme ekleri getirilerek yapılan türemiş sıfatlar: *akıllı öğrenciler, günahsız insanlar, yalancı düşman, uykucu panda vb.*

2. Eylem kök veya gövdelerine türetme ekleri getirilerek yapılan türemiş sıfatlar: geçen insanlar, yaramaz bebek, koşar adım, bitmiş iş, çekici teklif, kızgın baba, utangaç veli vb. verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere sıfat-fiil ekleriyle kurulan sıfatlar da türemiş sıfatlar grubuna girmektedir.

2.1.2.2.3 Birleşik sıfatlar

Birden fazla sözcüğün belirli yöntemlerle bir araya gelerek oluşturduğu sıfatlara *birleşik sıfatlar* denir.

Ediskun (1999) birleşik sıfatları, birden çok sözcüğün aralarına bir ek ya da bağlaç girmeyecek kadar birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki sıfatlar şeklinde ifade eder.

Ediskun, (1999); Korkmaz, (2007) ve Gencan'a (2007) göre birleşik sıfatlar şu yöntemlerle oluşturulur:

a. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Sıfatlar: Anlam kaynaşmasıyla bir araya gelmiş bu sözcükler gerçek anlamlarını yitirmişlerdir.

1. Ad + ad kalıbıyla yapılmış olanlar: *cancığer arkadaş, Kepçekulak Ahmet* vb.

2. Belirtisiz ad tamlaması biçiminde olanlar: *vişneçürüğü kurdele, uluslararası görüşmeler* vb.

3. Ad + fiil / fiilimsi kalıbıyla yapılmış olanlar: *varyemez adam, mirasyedi genç* vb.

4. Birden fazla sıfatla yapılmış olanlar: *hiçbir şey, birkaç öğrenci, biraz sabır* vb.

5. Sıfat tamlaması biçiminde olanlar: *boş boğaz arkadaş, on metre kumaş* vb.

b. Kurallı Birleşik Sıfatlar: Sıfat tamlamasına belirli yapım ve çekim eklerinin getirilmesiyle biçimlenmiş sıfatlardır. Başlıca kurallı birleşik sıfatlar şunlardır:

1. Sıfatla adın yer değiştirdiği sıfat tamlamasında ada iyelik eki getirilerek (Ad + 3. İyelik eki + sıfat kalıbıyla) oluşturulanlar: *ciğeri yanık ana, gövdesi kısa ağaç, hesabı büyük işler, gözü açık* vb.

2. Sıfat tamlaması + -II / -sIz kalıbıyla oluşturulanlar: *dört silindirli araba, çok katlı otopark, ince şeritli desen* vb.

3. Sıfat tamlaması + -lik kalıbıyla oluşturulanlar: *beş kuruluşluk iş, yarım saatlik çalışma* vb.
4. Sıfatla adın yer değiştirdiği sıfat tamlamasında adın sonuna ad durum ekinin ulanmasıyla oluşturulanlar: *cana yakın çocuk, çocuğa düşkün anne* vb.
5. Sıfatla adın yer değiştirdiği sıfat tamlamasında adın sonuna –dan ad durum ekinin getirilmesiyle oluşturulanlar: *elden düşme araba, yerden bitme çocuk* vb.
6. İsimlerin yenilenmesiyle oluşturulanlar: *avuç avuç para, yığın yığın eşya* vb.
7. Yakın anlamlı kelimelerin yan yana getirilmesiyle oluşturulanlar: *sazlı sözlü toplantı, delik deşik dolap* vb.

2.1.2.2.3 İşlevlerine göre sıfatlar

Sıfatlar, işlevlerine göre niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.2.2.3.1 Niteleme sıfatları

Varlıkların renk, durum ve biçim vb. türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlara *niteleme sıfatları* denir. Niteleme sıfatının bulunduğu sözcük gruplarında veya cümlelerde niteleme sıfatı, ada sorulan *nasıl* sorusunun cevabını verir.

Yılmaz'a (2004:45) göre niteleme sıfatları, nesne ve kavramların tanımlayıcı, ayırıcı, özelleştirici özelliklerinin/niteliklerinin dile getirilmesini sağlamaktadır.

Kırmızı perde, dolu mürekkep, uzun kibrit, çok para, kısa çubuk, büyük ev vb.

Niteleme sıfatları dörde ayrılır:

2.1.2.2.3.1.1 Karşılaştırma sıfatları

Varlıkları karşılaştırarak niteleyen sıfatlardır. Karşılaştırma sıfatları adları üç derecede niteler.

Yaramaz çocuk / daha yaramaz çocuk / en yaramaz çocuk gibi.

Bizim kıyafetlerimiz sizin kıyafetlerinizden *daha* güzeldi.

Hengirmen (2007), varlıklar karşılaştırılmak istendiği zaman niteleme sıfatlarının önüne *daha* veya *en* sözcüğü getirildiğini, bu durumda *daha* ve *en* sözcükleri belirteç görevini üstlendiğini belirtir.

Çalışkan öğrenci / daha çalışkan öğrenci / en çalışkan öğrenci

2.1.2.2.3.1.2 Pekiştirme sıfatları

Bir varlığın niteliklerinin üstünlüğü veya en yüksek derecesi pekiştirme sıfatlarıyla gösterilir. Pekiştirme sıfatları, niteleme sıfatlarının ilk hecesinin sonuna *m*, *p*, *r*, *s* ünsüzlerinden uygun olanının getirilmesiyle oluşturulan hece sıfatın başına eklenerek kurulur.

Sapsarı kumaş, yemyeşil ova, ipince tel...

Bazen pekiştirme hecesinin bir ünlü veya bir ünsüzle genişletilmesi gerekir.

Sapasağlam tahta, sırsıklam adam...

2.1.2.2.3.1.3 Küçültme sıfatları

Sıfatlara *-cIk*, *-cA*, *-cAk*, *-msI*, *-mtrık* ekleri getirilerek anlam yönünden daraltma, küçültme yapılarak oluşturulur (MEB, 2015).

Büyükçe oda, sarımsı renk, küçücük kedi...

İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (2015) pekiştirme ve küçültme sıfatları, *Sıfatların Anlam Özellikleri* adı altında ayrı olarak ele alınmış ve açıklanmıştır.

2.1.2.2.3.1.4 Unvan sıfatları

Özel adlardan önce ya da sonra kullanılan rütbe, meslek, saygı gibi durumları ifade eden sözcükler unvan sıfatları olarak adlandırılır. Sıfatlar genelde sadece adlardan önce kullanılırken unvan sıfatları adlardan sonra da kullanılabilir (Hengirmen, 2007). Tarihte yer edinmiş kişilerin unvanları o kişilerin adlarıyla özel ad durumuna geçmiştir (Demirci, 2015). Ad durumuna geçmiş bu sözcükler artık özel ad niteliğindedir:

Gazi Mustafa Kemal, Bilge Kağan, Sultan Süleyman, Şerife Bacı, Fatih Sultan Mehmet, Hacı Bayram Veli, Seyyit Onbaşı, Muallim Naci, Ulubatlı Hasan vb.

2.1.2.2.3.2 Belirtme sıfatları

Adları işaret, sayı, belirsizlik veya soru yoluyla belirten sıfatlara *belirtme sıfatları* denir. Tanımından da anlaşılacağı üzere belirtme sıfatları dörde ayrılır:

2.1.2.2.3.2.1 İşaret sıfatları

İşaret sıfatları, varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Banguoğlu (2007) işaret sıfatlarını gösterme sıfatları olarak ele alır. Gösterme sıfatları, sıfat olarak kullanılan gösterme zamirleridir. Adlara geldiklerinde nesneyi göstererek belirtirler ve ona mekânda, zamanda veya tasavvurda uzaklığına göre bir yer tayin ederler. Gencan (2007) işaret sıfatlarını *im sıfatları* olarak adlandırır ve jestlerin bu sıfatların kullanımında önemli olduğuna değinir.

İşaret sıfatları genellikle *bu, şu ve o* sözcükleriyle kurulur. Ada *hangi* sorusu sorulduğunda bu soruya cevap niteliğinde olan sözcük veya sözcük grubu işaret sıfatıdır.

Çocuğun *bu* ilgiden memnun olduğu her halinden belliydi.

Şu dağı aştığımızda bizim köye varmış olacağız.

O ekmeği amcana götürür müsün?

Ayrıca *öte, beri, öteki, beriki* sözcükleri de konuşana göre yakınlığı, uzaklığı anlatan işaret sıfatlarıdır.

Beriki masaya çay götürmem gerekiyor.

2.1.2.2.3.2.2 Sayı sıfatları

Korkmaz (2007); bu sıfatların aslında sayı adı iseler de adların önünde artık tam bir sıfat görevi yüklendiklerini, kalıcı birer sıfata dönüştüklerini belirtir. Ediskun (1999) ise sayı sıfatlarının; varlıkların sayılarını, sıralarını, eşit bölümlerini, parçalarını belirten sıfatlar olduğunu belirtir. Sayı sıfatları beşe ayrılır:

2.1.2.2.3.2.2.1 Asıl sayı sıfatları

Varlıkların sayılarını bildiren sıfatlardır. Önüne geldiği adın kesin, net sayısını belirtir. Ada sorulan *kaç* sorusunun cevabı asıl sayı sıfatını verir.

Yedi hafta, *kırk dokuz* kitap, *bir* ceket, *on beş* açıklama...

Bir adı belirten art arda sıralanmış iki sayı sıfatı, kesin sayı yerine tahmine dayanan yaklaşık bir sayı belirtir. Bunlar bazen araya *veya* bağlacı konmamış bir bağlama grubu niteliğindedir (Korkmaz, 2007).

Yedi sekiz yaşlarında bir çocuk kaybolmuş.

Bu gezimize *bir iki* gün katılabilecek misiniz?

2.1.2.2.3.2.2.2 Sıra sayı sıfatları

Asıl sayı sıfatlarına *-Incl* eki getirilerek sıra sayı sıfatları yapılır. Varlıkların bir sıra içinde belli yerlerini gösterir veya derecelerini gösterir. Sıra sayı sıfatları oluşturulurken ünsüzle biten asıl sayı sıfatlarından sonra *-Incl* eki, ünlüyle biten asıl sayı sıfatlarından sonra ise *-ncI* eki getirilerek oluşturulur. Ada sorulan *kaçıncı* sorusunun cevabı sıra sayı sıfatını verir.

Bu yılki sınıfımda *yedinci* sırada oturuyorum.

Olayların *üçüncü* gecesinde herkes daha dikkatliydi artık.

2.1.2.2.3.2.2.3 Üleştirme sayı sıfatları

Önüne gelerek belirttiği adların, varlıkların eşit şekilde ayrılmasını ifade eden sayı sıfatlarıdır. Üleştirme sayı sıfatları, asıl sayı sıfatlarına *-Ar* eki eklenerek oluşturulur. Üleştirme sayı sıfatları oluşturulurken ünsüzle biten asıl sayı sıfatlarından sonra *-Ar* eki, ünlüyle biten asıl sayı sıfatlarından sonra ise *-şAr* eki getirilerek oluşturulur. Ada sorulan *kaçar* sorusunun cevabı üleştirme sayı sıfatını verir.

Evdeki her birey günde *ikişer* ekmek tüketmektedir.

Gençler *iki yüzer* lira alıp alışverişe gittiler.

İkinci sözcükleri *yüz* ya da *bin* olan sözcük öbekleri biçimindeki asıl sayı sıfatlarının üleştirme biçimleri iki türlü yapılabilir: *on biner lira / onar bin lira, beş yüzer lira /*

beşer yüz lira (Ediskun, 1999). Ancak birinci sözcükler daha yaygın kullanılmaktadır.

2.1.2.2.3.2.2.4 Kesir sayı sıfatları

Belirttikleri adların, varlıkların sayılarını kesirli olarak, parçalarını gösteren sayı sıfatlarıdır. Kesir sayıları, birinci sayıya gelen *-DA* ekiyle türer (Gencan, 2007). Kesir sayı sıfatlarının diğer sıfat türlerinden ayrılan yönü, tek sözcükten değil sözcük grubundan oluşmasıdır. Genellikle ada sorulan *kaçta kaç* sorusunun cevabı ile bulunur.

Ona ait olan *yüzde elli* hisse de artık yok.

Bu işin gerçekleşmesi için *dörtte üç* olasılık gözüküyor.

Yarım ve *yarı* sözcükleri de kesir sayı sıfatlarıdır.

Her akşam televizyon izlerken *yarım* elma yerim.

2.1.2.2.3.2.2.5 Topluluk sayı sıfatları

Korkmaz (2007) topluluk sayı sıfatlarını; adların gösterdiği varlık ve nesnelere arasında bir yakınlık, birliktelik ve topluluk bulunduğunu gösteren sıfatlar olarak belirtir.

Asıl sayı sıfatlarına *-Iz* eki getirilerek oluşturulur. Topluluk sayı sıfatları oluşturulurken ünsüzle biten asıl sayı sıfatlarından sonra *-Iz* eki, ünlüyle biten asıl sayı sıfatlarından sonra ise *-z* eki getirilerek oluşturulur.

Bugün *ikiz* kardeşler okula başladı.

Üçüz çocuklara bakmak senin için zor olmuyor mu?

2.1.2.2.3.2.3 Belirsizlik sıfatları (belgisiz sıfatlar)

Belirttiği varlıkların sayısını ve miktarını kesin olarak değil de belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. *Bir, birtakım, birkaç, birçok, tüm, bütün, her, bazı, herhangi, nice* gibi sözcükler belirsizlik sıfatlarıdır.

Birtakım insanlar başlarına gelen musibetlerden ders çıkarmazlar.

2.1.2.2.3.2.4 Soru sıfatları

Varlıkların, durumlarını, sayılarını, miktarlarını, derecelerini soru yoluyla belirten sıfatlardır. Adların önüne *nasıl, hangi, kaç, kaçınıcı, kaçar, neredeki, ne* sorularından biri getirilerek oluşturulur.

Bu çalışmaya başlayalı *kaç* ay oldu?

Şimdiye kadar okudukların arasında en çok *hangi* kitaptan etkilendin?

2.1.2.3 Zamirler (adılar)

Zamir; TDK (2009:2222) Türkçe Sözlük'te 'kişi, dönüşlülük, gösterme, soru ve belirsizlik kavramları vererek varlıkların yerini tutan söz' olarak ifade edilmiştir.

Bozkurt (2007) zamirin, adı temsilen kullanılan ve daha önce bellekte var olan bir ögenin yerini alan gösterge sözcükler olduğunu belirtir. Bu nedenle zamir, söylemde daha önce anılan bir varlık ya da nesnenin canlandırılmasını sağlayan simgeler olarak da kabul edilmektedir.

Koç (1990) zamirin, bir takım yinelemelerden kaçınmak için adların ya da ad öbeklerinin yerine kullandığımız sözcükler olduğunu ifade eder.

Bilgin (2006) ise zamirlerin, söz dizimsel işlevleri adınkine özdeş olan sözcükler olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıda verilen tanımlama ve açıklamalara göre zamir, adların yerini tutan sözcük türü olarak kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılar ise zamirin bir sözcük türü olarak değil de sözlüksel bir sözcük sayılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırmacılarından biri de H. İbrahim Delice'dir. Delice'ye (2012) göre zamirler, adın yerine kullanıldığı için adla aynı kategoride değerlendirilmelidir. Anlam bağlamında adı temsil ettiği için dil bilgisel bir anlam taşır Ancak özel adlar nasıl bir değer taşırsa zamirler de öyle bir değer taşımalıdır. Ayrıca, aktardıkları anlam da gerçek dünyada karşılığı somut olarak bulunan varlık anlamı olduğundan zamirlerin dil bilgisel sözcük değil de, sözlüksel anlamlı sözcük sayılması daha yerinde bir değerlendirme olacaktır. Korkmaz (2007) ise; zamirlerin şu ya da bu nesneye bağlı kalmadan bütün nesnelere karşılayabildiğini, birkaç şekle özgü olanların dışında sözcük yapımına elverişli olmadığını, bazı zamirlerin çekim sırasında gövde değişikliğine uğradığını, teklikten çokluğa adlardan farklı biçimde geçirildiğini

belirtir ve bu sebeplerden dolayı zamirlerin adlardan ayrı bir sözcük türü olarak ele alınması gerektiğini vurgular.

Ergin'e (2000) göre, tek başlarına hiçbir nesneyi karşılamadığı için, hiçbir şeyin adı olmadığı için sözcük olarak zamirlerin tek başlarına anlamları yoktur. Ancak nesne biliniyor ve bir zamirle ifade ediliyorsa o nesne ile zamir arasında bir bağ kurulur ve zamir o nesneyi karşılar duruma gelir. Bir zamir herhangi bir nesneye işaret edilmeden, gerçek varlıkla ilişkilendirilmeden söylenirse neyi karşıladığı anlaşılmaz ve hiçbir anlam ifade etmez. O halde zamirlerin anlamları nesnelerin bilinmesi ile ilişkilidir.

Zamirler adlar gibi çekim ekleri alırlar, bu yönüyle de adlar gibi işlev görürler ve cümledeki fonksiyonları da adlar gibidir (Erdem, 2005). Birey, iletişim ortamında çoğu zaman varlıkların adını kullanmadan onları zamirlerle gösterir. Kişi; varlığın adını bilmediğinden, hatırlamadığından veya başka nedenlerden dolayı zamirlere başvurur. Böylece adların yerini tutan zamirler iletişim kopukluğunun önüne geçerek iletişime kolaylık, ifadeye zenginlik kazandırmış olur (Karadüz, 2004).

Demirci'ye (2015) göre zamirler kullanım durumlarına göre bazı özellikler taşır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Kısaltma özelliğine sahiptir.

Dolabı, masayı, sandalyeyi ve halıyı götüreceğiz.

Bunları götüreceğiz.

2. Anlam derinliği yoktur. Adlara göre daha yüzeysel bir anlama sahiptir.

Ahmet bize gelecek.

O bize gelecek.

Birinci örnekte *Ahmet* anlam açısından ikinci cümledeki *o* zamirinden daha bilgilendiricidir.

3. Vurgu içerebilirler.

'O sofrayı siz kendiniz kaldıracaksınız.' cümlesinde '-sınız' eki ikinci çoğul şahsı gösterdiği için *ben* ve *kendim* zamirleri anlam kuvvetlendirmesi rolünü üstlenmektedir.

4. Yapım eki alabilirler.

Benlik, bencil, bence, sence, sensiz, bunca gibi. Ancak Korkmaz'a (2007) göre bu örnekler birkaç şekle özgüdür.

5. Çekim eki alabilirler.

Sizlerden, kimin, onu, bunlar, şuna, hiçbirinden gibi.

Bu özellikte; ben ve sen zamirleri yönelme durum eki alınca bene ve sene yerine bana ve sana şeklini alır.

Hafta sonu izlemek üzere *bana* bir film önerisinde bulundu.

6. Cinsiyet göstermezler.

Onlar bize geldi. (Ad kullanıldığında cinsiyet belirliken onlar ve biz zamirleri, kişinin cinsiyetini göstermezler.)

7. Özneyi gizleyebilirler.

'Dün gece camı kırmışlar.' cümlesinde işi yapan 'onlar' olmasına rağmen özne gizlidir.

8. Mesafe gösterirler.

Bu zamiri konuşana yakın, şu zamiri konuşandan biraz uzak, o zamiri konuşandan en uzak varlıkları karşılar. Bir başka örnek de şahıs zamirleri üzerinden verilebilir. Üçüncü şahıs zamiri (o), birinci ve ikinci şahıs zamirlerinden (ben ve sen) mesafe olarak daha uzaktır.

9. Saygı ve alçakgönüllülük bildirirler.

Misafir gelen tek kişi olmasına rağmen '*Hoş geldiniz.*' denmesi buna örnek verilebilir.

10. Kabalık bildirebilirler. Birine tepeden bakma, büyüklük taslama veya biriyle alay etme anlamlarını verebilirler. 'Ben' yerine 'biz' kişi zamiri kullanılır.

Bizi kendin gibi zannetme.

Yukarıda açıklanan ve özellikleri verilen zamirler, yapılarına ve işlevlerine göre olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.2.3.1 Yapılarına göre zamirler

2.1.2.3.1.1 Basit (yalın) zamirler

Kök halindeki, herhangi bir türetme eki almamış olan, tek sözcükten oluşan zamirlerdir. Çekim eklerini alabilirler.

Ben, sen, o, biz, siz, onlar, bu, kim, kendi, ne, gibi.

Bunu alıp almayacağını bir de babama soralım.

Ben seni hiçbir zaman unutmadım.

2.1.2.3.1.2 Türemiş zamirler

Bazı ad, sıfat veya zarflara iyelik veya aitlik ekleri getirilerek oluşturulan zamirlerdir (Korkmaz, 2007:404).

Bazıları, benimki, seninki, neredeki, falanca, birisi, öbürü, hepsi, öteki gibi.

Kimilerinin dünya yıkılsa umurunda olmaz

Birisi yanlış yaptı mı *hepsi* yanlışını yüzüne vurur.

2.1.2.3.1.3 Birleşik zamirler

Birden fazla kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu zamirlerdir.

Birkaçı, birazı, birtakımı, birçoğu, hiçbiri, öteberi, her biri, hiçbiri gibi.

Birçoğu geçen hafta sonu kurul toplantısında idi.

Dara düştüğümde akrabalarımın *hiçbiri* elimden tutmadı.

2.1.2.3.2 İşlevlerine göre zamirler

2.1.2.3.2.1 Şahıs zamirleri

İnsan adlarının yerine kullanılan zamirlerdir. Şahıs zamirleri konuşan, dinleyen ve adı geçen kişiler olmak üzere üç temel kişiden meydana gelmektedir. Bu zamirler, tekil ve çoğul şahıslar olmak üzere ikiye ayrılıp altı şahısta ifade edilmektedir.

Tekil Şahıslar

1. tekil şahıs: ben

2. tekil şahıs: sen

3. tekil şahıs: o

Çoğul Şahıslar

1. çoğul şahıs: biz

2. çoğul şahıs: siz

3. çoğul şahıs: onlar

Kişi zamirleri çekim ekleri alarak cümle içerisinde çeşitli görevleri üstlenirler. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Kişi zamirleri ad durum eklerini alarak cümlenin bir ögesi olurlar.

Sana bir kitap vereceğim. (yer tamlayıcısı)

Sizleri her daim aramızda görmek istiyoruz. (nesne)

2. Kişi zamirleri, ilgi eki (tamlayan eki) ile çekime girerek tamlama kurar.

Bizim çok güzel bir evimiz var.

3. Kişi zamirleri, ilgi eki almış şekliyle edatlarla birlikte edat grubu kurmaktadır.

Üniversiteye *bizim* ile gelebilirsin.

2.1.2.3.2.2 Dönüşlülük zamirleri

Dönüşlülük zamiri, yapılan işin yapana döndüğünü gösteren veya söz içinde öncülü kişiyi belirtmeye yarayan zamirdir (Banguoğlu, 2007). Bunlar, *kendi* dönüşlülük zamiri ile buna iyelik zamirleri getirilerek oluşturulmuş ve çekime uğramışlardır. Bu zamirler *asıl*, *öz* anlamlarına gelen isimlerin iyelik eki almış şekillerindedir.

Ben *kendim* tıraş oluyorum.

Kendileri gittiler.

Kendin ettin, *kendin* buldun.

Dönüşlülük zamiri diğer zamirlerden farklı olarak bütün iyelik eklerini alabilir:

Kendi-m   Kendi-miz

Kendi-n   Kendi-niz

Kendi-si   Kendi-leri

Dönüşlölük zamiri iyelik eki almadan ad tamlamasının tamlayan ögesi olabilir.

Kendi arabam, kendi çocuğu, kendi fikriniz vb.

Eski Anadolu Türkçesinde öz sözcüğü de dönüşlölük zamiri olarak kullanılmış ve bugün Azeri Türkçesinde de kullanılmaktadır. Osmanlı sahasında ise bu şekil pek kullanılmamış ve günümüz Türkiye Türkçesinde de kendi zamiri kullanılmaya devam edilmiştir (Pilav, 2013).

Dönüşlölük zamiri şahıslara göre şu şekilde çekimlenir:

<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1. tekil şahıs: kendim	1. çoğul şahıs: kendimiz
2. tekil şahıs: kendin	2. çoğul şahıs: kendiniz
3. tekil şahıs: kendisi	3. çoğul şahıs: kendileri

Dönüşlölük zamirleri hem adların hem de zamirlerin yerine geçebilir (Demirci, 2015).

Suçlular bir anda *kendilerini* mahkemede bulmuş. (Adın yerine geçmiş.)

Bu okulda kimse *kendini* değersiz hissetmez. (Zamirin yerine geçmiş.)

Bazı dilciler dönüşlölük zamirini ayrı bir başlık altında ele almayıp kişi zamirlerinin başlığı altında ele almaktadır. Ancak dönüşlölük zamirleri, genellikle insanlar için kullanılsa da bazen hayvanlar başta olmak üzere farklı canlılar ve nesnelere için de kullanıldığı görölmektedir. Bu sebepten kişi zamirlerinden farklılık göstermektedir (Demirci, 2015).

Papağan, susuz bırakılmaya *kendisi* sebep oldu. (papağan)

Bu problem senden değil kalemin *kendisinden* kaynaklanıyor. (kalem)

Kendi kelimesi tekrarlanarak ifadedeki vurgu artırılabilir.

Bu problemi *kendi kendine* çözebilir.

2.1.2.3.2.3 İşaret zamirleri

İşaret zamirleri, varlıkların adlarını söylemeden onların yerini gösterme yoluyla tutan zamirlerdir. Bu zamirler araştırmacılar tarafından farklı olarak adlandırılmaktadır. Bu

zamirler; Çatıkkaş (2001), Demirci (2015), Ediskun (1999), Ergin (2000), Korkmaz (2007) ve Yelten (2013) tarafından *işaret zamirleri*; Banguoğlu (2007) ve Kahraman (2005) tarafından *gösterme zamirleri*; Gencan (2007) tarafından *im adilları*; Hengirmen (2007) tarafından *işaret adilları*; Atabay ve diğerleri (2003), Bilgin (2006), Bozkurt (2010), Koç (1990) tarafından *gösterme adilları*; Eker (2011) tarafından ise *işaret/gösterme zamirleri* olarak adlandırmıştır.

Türkçede esas olarak şu işaret zamirleri bulunmaktadır:

<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
bu	bunlar
şu	şunlar
o	onlar

Bu zamirlerin dışında Türkçede *öteki*, *beriki*, *öbürü* gibi sözcükler de işaret zamiri görevini üstlenebilir.

Ötekinin kabuğunu soyun.

Öbürü işimize yaramaz.

Ayrıca *böyle*, *şöyle*, *öyle* sözcüklerinin de iyelik eki alıp işaret zamiri olarak kullanılmaktadır. Bunların böyleleri, şöyleleri, öyleleri biçiminde çoğul şekilleri bulunmakta ve kullanılmaktadır (Atabay ve diğerleri, 2003).

Öyleleri bize yük olmaktan başka bir işe yaramaz.

Böylelerini hâkim olduğu işte çalıştırmamız gerekir.

2.1.2.3.2.4 Belirsizlik zamirleri (belgisiz zamirler)

Herhangi bir varlığı belirsiz biçimde karşılayan, varlıkları kesin bir biçimde göstermeden ad yerine kullanılan sözcüklerdir (Bilgin, 2006). Bu zamirlerin gösterdiği varlıkların sayıları, miktarları, mesafeleri, yeri vb. bir belirsizlik gösterir. İyelik eki belirsizlik zamirlerinin oluşumunda önemli bir paya sahiptir. Belirsizlik zamirlerinin çoğu iyelik eki alır (Demirci, 2015).

Kimi, *kimisi*, *hepsi*, *bazısı*, *hiçbiri*, *birçoğu*, *hepimiz*, *bazısı*, *hiçbirimiz* gibi.

Demirci,(2015), *falan, filan, falanca, filanca, herkes, şey, vesaire* gibi sözcükler ile bunların çekim eki almış durumları ve *tüm, tümü, bütünü* gibi sözcüklerin adların yerini alarak belirsizlik zamiri olarak kullanıldıklarını belirtir. Belirtilen *falan, filan, falanca, filanca* sözcükleri addan önce kullanıldığı zaman sıfat görevini üstlenmektedir.

2.1.2.3.2.5 Soru zamirleri

Adların yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. Demirci (2015), soru zamirlerinin bilinmez bir durumu bilinir hale getirmek amacıyla kullanıldığını ve soruyu soran kişinin bilinmeyen konumdayken soruya muhatap olan kişi veya kişilerin bilen pozisyonunda kabul edildiğini ifade eder.

Hepçilingirler (2006), varlıkların soru şeklindeki karşılıkları olan sözcüklerden ‘kim, ne, nere’ soru sözcüklerini asıl soru zamirleri olarak kabul eder. Gül (2008), *kim* soru zamirinin sadece insanlar için kullanılırken *ne* soru zamirinin insanlar dışındaki varlıkları karşılamak için kullanıldığını ifade eder. *Nere* soru zamiri ise yer belirten sözcüktür. Adların yerini soru yoluyla tutan soru zamirinin cevabı ya zamirdir ya da addır.

Dün akşam sizin eve *kim* geldi? (Dün akşam bizim eve Ahmet geldi.)

Soğuk içeceklerden *ne* içersiniz? (Soğuk içeceklerden ayran içeyim.)

Yasemin akşama doğru *nere* gidiyordu? (Yasemin akşama doğru teyzesine gidiyordu.)

Ayrıca *hangi* gibi soru belirten sözcükler çekim eki aldıklarında soru zamiri olarak kullanılırlar. *Kim, ne* ve *nere* soru zamirleri de iyelik ve durum eklerini alarak soru zamiri işlevinde kullanılabilir.

Bizimle *hangisi* gelecek? (Bizimle o gelecek.)

Onunla *nerede* tanıştın? (Onunla üniversitede tanıştım.)

2.1.2.3.2.6 Ek durumundaki zamirler (ilgi ve iyelik zamirleri)

Türkçenin tarihsel dönemde kullanılan ancak Türkiye Türkçesinde şu anda kullanılmayan *kim* bağlama zamiri vardır. Bu zamir yerini görev benzerliği nedeniyle

dilimize Farsçadan geçen *ki* bağlama edatına bırakmıştır. Adlardan sıfat ya da zamir olarak kullanılan sözcükler yaratmaya yarayan *-ki* eki için ilgi zamiri adlandırması doğru değildir. Çünkü ek bir sözcük türü değildir, eke zamir denemez. Ancak ekin eklendiği sözcük zamir olarak kullanılabilir (Erten, 2008).

Zamir, bir sözcük türüdür. Ek, sözcük olamaz. Dolayısıyla ek durumundaki zamir adlandırması terim olarak doğru değildir. Çünkü iyelik eki Türkçemizde, sonuna eklendiği adın hangi kişiye ait olduğunu belirtmeye yarayan bir ad çekim ekidir. Bu sebepten iyelik zamiri adlandırması doğru değildir.

2.1.2.4 Zarflar (belirteçler)

Fiilleri, fiilimsileri, sıfatları ya da kendi türünden sözcükleri nitelik, benzerlik, zaman, yer-yön, ölçü, soru bakımından etkileyen sözcüklerdir.

Türkçe'nin gramer kitaplarında bu konuda aşağı yukarı bir fikir birliği olmasına rağmen araştırmacılar arasında bazı görüş farklılıkları bulunmaktadır:

Korkmaz (2007) zarfları, fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözcükler olarak ifade etmektedir.

Karahan (2013) zarfları; fiilleri, sıfatları ve zarfları niteleyen veya derecelendiren sözcükler olarak ele alır. Zarf teriminin sıfatın niteleyeni olarak kabul edilmesinin ise, Batı gramerlerinde sıfatı derin yapıda ol- fiiliyle düşünen, böylece zarfı aslında sıfatın değil, sıfat + yardımcı fiil yapılı bir fiilin niteleyeni sayan bir anlayışın sonucu olduğunu belirtir.

Banguoğlu (2007) zarfları sadece sıfat ve fiilleri açıklayan bir sözcük sınıfı olarak ele alır, zarfları nitelemesi meselesini ele almaz ancak zarfların zarfları niteleyememesinin sebebi konusunda da bir fikir ileri sürmez.

Kara (2009), zarfların fiilimsilerle ilgisi olduğuna yer vermenin gereksiz olduğunu çünkü bir fiil tabanının önce, kendisiyle ilişkisi olan bütün niteleyici öğeleri aldığını, daha sonra aldığı eklerle yükleme veya fiilimsiye dönüştüğünü; böylece zarfların fiilimsilerle değil, fiillerle ilgili olduğuna değinir.

Demir (2003); zarfın bir sözcük çeşidinin adı değil, bir görev adı olduğunu; bu sözcüklerin çoğunun, gerçekte, yer, zaman, tarz, istikamet ve miktar adları; pek az bir kısmının da edat olduğunu ifade eder. Buna göre zarf diye bir sözcüğün olmadığını, zarflık görevinin olduğunu belirtir.

Aksan (2009), zarfların hem sıfatların hem fiillerin hem de görevce kendilerine benzeyen ögelerin anlamlarını etkileyen sözcükler olduğunu, bu nitelikleriyle zarfların Türkçede ad ve sıfatlardan ayrılmadığını belirtir. Ayrıca bir tümce içinde geçen sıfatların, eğer o tümcenin yüklemi fiilse bu fiili etkiledikleri için zarf görevi gördüğünü de ifade eder.

Turan (1998) ise zarfların sadece fiilleri, fiilimsileri, sıfatları ve zarfları değil aynı zamanda cümleleri de açıkladığını ifade eder.

Galiba Sezgin maça gitti.

Çocuk öyle bağırdı ki *mutlaka* her şeyi aşağı atacak sandık.

Zarflar; eksiz olarak veya eşitlik, vasıta, yön eklerinden birini almış olarak kullanılır. Zarflar mensup olan unsurlar olarak Türkçede bağlandıkları sözcüklerden önce gelir (Gülensoy, 2000).

En fazla bilen *en çok* okuyandır

Zarflar; kökenleri, yapıları, anlamları ve işlevleri bakımından zarflar olmak üzere dörde ayrılır.

2.1.2.4.1 Kökenleri bakımından zarflar

Zarflar kökenleri bakımından Türkçe kökenli ve yabancı kökenli olmak üzere ikiye ayrılır:

Türkçe kökenli zarflar: *açık açık, açıkça, öylece, öylesine* gibi.

Yabancı kökenli zarflar: *aynen, bazen, daima, hemen, hemen hemen* gibi.

2.1.2.4.2 Yapıları bakımından zarflar

Zarflar yapıları bakımından basit, türemiş, birleşik ve öbekleşmiş zarflar olmak üzere dörde ayrılır.

2.1.2.4.2.1 Basit (yalın) zarflar

Kök halindeki, herhangi bir türetme eki almamış olan, tek sözcükten oluşan zarflardır.

Pek, az, sık, hoş, henüz, çabuk, daha, daima, halen, sonra, gece gibi.

2.1.2.4.2.2 Türemiş zarflar

Sözcüğe türetme eki veya türetme eki işlevinde çekim eki eklenerek oluşturulan zarflardır.

İçeri, dışarı, sabahleyin, beraberce, yeniden, şimdilik, doğruca, hemencecik, gibi.

2.1.2.4.2.3 Birleşik zarflar

Birden fazla sözcüğün bir araya gelerek kaynaşmasıyla oluşan zarflardır.

Nasıl, ayaküstü, bugün, niçin, birdenbire, birazdan, gelişigüzel, yüzükoyun gibi.

2.1.2.4.2.4 Öbekleşmiş zarflar

Demirci'ye (2015) göre, birden fazla sözcüğün değişik yollarla bir araya getirilerek oluşturmuş oldukları zarf türüdür.

İleri geri, şöyle böyle, ağır ağır, doğru dürüst, tuttuğu gibi, enine boyuna, okuma sırasında örnekleri verilebilir.

2.1.2.4.3 Anlamları bakımından zarflar

Zarflar anlam bakımından oldukça çeşitlidir. Zarfların bildirdikleri anlamların bazıları şöyle sıralanabilir:

1. Benzerlik, tıpkılık bildirebilirler.

Annesi gidince arkasından *bebek gibi* ağlıyordu.

2. Kesinlik bildirebilirler.

Bu yazıyı *mutlaka* bitirmelisin.

3. Olasılık bildirebilirler.

Bir hafta sonra gerçekleşecek olan toplantıya *belki* katılmaz.

4. Süreklilik anlamı katabilirler.

İkide bir bu hareketi tekrarlıyorsun.

5. Birliktelik bildirebilirler.

Pazar alışverişine *beraber* gittiler.

6. Dilek bildirebilirler.

Keşke o gün yolculuğa çıkmasaydınız.

7. Pekiştirme bildirebilirler.

Arkadaşlarını onu bırakınca *yapayalnız* kaldı.

8. Sebep bildirebilirler.

Ders çalışmadığından güzel bir bölüm kazanamadı.

9. Üleştirme bildirebilirler.

Bugün müzeleri *teker teker* gezdi.

10. Vasıta bildirebilirler.

Mezuniyet balosuna *büyük bir neşeyle* gitti.

11. Yaklaşıklık bildirebilirler.

Neredeyse uçurumdan düşüyordu.

12. Karşılaştırma bildirebilirler.

Kazanmana *senin kadar* sevindik.

13. Sınırlama bildirebilirler.

Artık bu işlerle uğraşmayacağım.

14. Eşitlik derecesi gösterebilirler.

Bu denli yakışsız iş yapmaktan utanmıyor musun?

15. Üstünlük derecesi gösterebilirler.

Konuşmasıyla ortalığı *daha* beter kızıştırdı.

16. En üstünlük derecesi gösterebilirler.

Evin *en* küçük çocuğu liseye başlamıştı.

17. Eylemi göstererek kesinleştirebilir.

Yavaş yürüyorsun dediğiniz arkadaş *işte* hızlandı.

18. Yineleme anlamı katabilir.

Patronun heyheyleleri *yine* üstünde.

2.1.2.4.4 İşlevleri bakımından zarflar

İşlevleri bakımından zarflar; durum (hal), zaman, yer-yön, miktar (azlık-çokluk) ve soru zarfları olmak üzere beşe ayrılır.

2.1.2.4.3.1 Durum (hal) zarfları

Fiilleri veya fiilimsileri, neden, nitelik, kesinlik, ihtimal, tekrar, yaklaşıklık gibi yönlerden etkileyen kelimelerdir (Demirci, 2015:119). Durum zarfları; fiilin niteliğini, durumunu, bir işin yapılma biçimini, sebeplerini, sonuçlarını ve buna benzer durumlarını belirtir (Hengirmen, 2007).

Banguoğlu (2007) durum zarflarını iki kategoride ele alır. Fiilde oluş ve kılışın, sıfatta vasfın bir niteliğini belirten zarfları nitelik zarfları, bir oluş veya kılışın oluşma biçimini belirtmeye yarayan zarfları tarz zarfları olarak adlandırmaktadır.

Durum zarfları genellikle sıfata, fiile, fiilimsiye veya zarfa sorulan *nasıl* sorusuna cevap verir. Ancak bazen *neden*, *niçin* veya *ne ile* sorularına da cevap verir.

İş yerine *yürüyerek* gittim. (nasıl)

Ağladığından bütün ev halkı rahatsız olmuştu. (neden, niçin)

Şapkasıyla sivrisineklerden kurtulmaya çalışıyordu. (ne ile)

2.1.2.4.3.2 Zaman zarfları

Bir oluş ve kılışın zaman içinde yerini göstermeye yarayan zarflardır (Banguoğlu, 2007:374). Zaman zarfları, fiillerin ya da fiilimsilerin anlamlarını zaman bakımından

belirleyip sınırlar (Ediskun, 1999). Fiilin ne zaman yapıldığını, ne kadar süreyle gerçekleştiğini bildirirler (Demirci, 2015). Fiile sorulan *ne zaman* sorusunun cevabını verir.

Bu çalışmayı *üç ayda bir* yapıyorum.

Biletimizi *dün akşam* kestim.

Arkadaşımın yazdığı mektubu okumayı *henüz* bitirmedim.

Vasıta eki olarak kullanılan –In eki eklendiği sözcüğü zaman zarfı yapar (Demirci, 2015:120).

Buralar *kışın* inanılmaz derecede güzel olur.

Güzün oralarda durulmaz.

2.1.2.4.3.3 Yer-yön zarfları

Fiilleri yer veya yön bakımından etkileyen zarflardır. Gencan (2007); yer-yön zarfları olarak kabul edilen sözcüklerin sonlarında genellikle –rA, -ArI eklerinin bulunduğunu ve sözcüklerin çoğunun yalnız görünüşlü olsalar da bu ekleri türetme eki saymak gerektiğini ve bu sözcüklerin türemiş sözcük olduklarını ileri sürer. Karpuz (2000) yer-yön zarflarının; bulunma, yaklaşma, yerleşme, girişlik, çıkışlık, ayrılma, varma, uzaklaşma ve hedef gibi işlevleri de içine aldığını belirtir.

İleri, geri, içeri, dışarı, aşağı, yukarı, öte, beri gibi sözcükler yaygın olan yer-yön zarflarıdır. Yer-yön zarfları fiile sorulan *nereye* sorusuna cevap verir.

Kapıdan bazı seslerin geldiğini duyan ev sahibi *aşağı* indi.

Bulduğunuz yerden iki adım *geri* gider misiniz?

Yer-yön zarfları ad durum eklerini aldıklarında zarf olma özelliğini kaybedip ad özelliği kazanırlar.

Merdivenlerden *yukarı* çık. (zarf)

Merdivenlerden *yukarıya* çık. (ad)

2.1.2.4.3.4 Miktar (azlık-çokluk) zarfları

Fiilleri, fiilimsileri, sıfatları ve zarfları miktar veya derece bakımından belirten zarflardır. Miktar zarfları; fiillere, fiilimsilere, sıfatlara veya zarflara sorulan *ne kadar* sorusuna cevap verir.

Eli kırıldıktan sonra parmaklarını *fazla* oynatamıyor.

Bu gördüğünüz çocuk *pek* çalışkan bir öğrenci değildir.

Daha zarfı üstünlük derecesi göstermektedir.

Bu işe girersek paramızı *daha* iyi değerlendiririz.

Satışların düzelmesi için *daha* taze meyveler getirmelisiniz.

En sözcüğü zarflarda en üstünlük derecesini ifade eder.

En yaramaz öğrenciler bu sınıfta toplanmış.

En iyi fırsatlar *en* umulmadık zamanlarda karşımıza çıkar.

Şen (2008), Türkiye Türkçesinde aşırılık ifade eden miktar zarfları olarak genellikle *az, azıcık, biraz, birçok, bol, çok, çokça, eksik, fazla, fazlaca, gayet, hep, hepten, kısmen, pek, pek çok, seyrek, sık, alabildiğine, fevkalade, harikulade, olağanüstü, son derece* gibi sözcükler kullanıldığını ancak dilimizde *acayip, inanılmaz, korkunç, müthiş* gibi esasen her biri farklı anlamlara gelen ve sıfat görevinde kullanılan kelimeler de miktar zarfı olarak aşırılık fonksiyonunda ‘çok fazla, pek çok’ anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

Şen (2008), *Korkunç* beğendim, *acayip* yorulduğum cümlelerindeki *korkunç* ve *acayip* kelimelerini araştırmacıların çoğunun kabul ettiğinden farklı olarak miktar zarfı olarak kabul etmektedir. Bu ifadeler dil bilgisi kitaplarında genellikle dil yanlışları olarak ele alınmaktadır.

2.1.2.4.3.5 Soru zarfları

Soru zarfları, fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların veya zarfların oluş şekillerini, yer-yönlerini, gösterdikleri şeyin miktarını, durumlarını, meydana geliş zamanlarını soran zarflardır.

Nasıl, niçin, neden, niye, ne zaman, ne kadar, kimle, kiminle, ne ile, ne denli, hani gibi sorularla kurulur.

Bu yükün altından *nasıl* kalkacaksın?

Memlekete *ne zaman* döneceksiniz?

Beni *ne kadar* seviyorsun?

‘Ne’ soru sözcüğü adı nitelerse sıfat, adın yerine geçerse zamir, neden anlamında kullanılırsa zarf olur (Demirci, 2015:123).

Ne yöne gidiyorsunuz? (sıfat)

Beni beklerken *ne* yediniz? (zamir)

Ne bakıyorsun yüzüme öyle? (zarf)

2.1.2.5 Edatlar (ilgeçler)

Edatlar, tek başlarına anlamları olmayan ancak anlamlı sözcüklere, sözcük öbeklerine eklendikleri ya da bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen sözcüklerdir (Ediskun, 1999). Adlardan sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkiler kurmasını sağlar. Demirci (2015); cümlede asli unsurlar arasında ilgi kurmalarından dolayı edatlara ilgeç denildiğini, bazı dil bilgisi kitaplarında edatların anlamsız olduklarına yönelik ifadelerin doğru olmadığını çünkü dilde anlamsız bir şeyin olmadığını belirtir.

Yaygın olarak kullanılan bazı edatlar şunlardır: *gibi, için, kadar, ile, dolayı, değin, göre, doğru, başka, karşı, yalnız, ancak, değil, üzere.*

Edatların belli başlı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Kolaylıkla türetme ekleri almazlar.
2. Kendinden önce gelen adlar ve zamirlerle eksiz olarak grup kurabilirler.

Bu gibi, o kadar, Osman kadar vb.

3. Adlar ve zamirlerle çoğul eki aracılığıyla grup kurabilirler.

Bunlar kadar, sizler için, bizler gibi vb.

4. Zamirlerle ilgi eki aracılığıyla grup kurabilirler.

Senin kadar, sizin gibi bunun gibi, benim kadar, benim için vb.

5. Adlarla veya zamirlerle yönelme veya ayrılma eki aracılığıyla grup kurabilirler.

Bana göre, sabaha dek, akşama kadar, Ramazan'dan dolayı, sabahtan beri vb.

6. Ek fiil olarak yüklem olabilirler.

Bu çabaların hepsi senin geleceğin *içindir*.

7. Farklı sözcüklerle birleşip sıfat veya zarf olabilirler.

Zehir gibi çocuk bütün soruları *çözdü*. (sıfat).

Sinirlenince *ateş gibi* püskürdü. (zarf)

8. Adlarla birlikte grup oluşturduğunda vurgu ad kısmındadır.

9. Adlarla grup kurarken ad başta, edat sondadır.

10. Birden fazla ad ile bir edat bir araya gelip grup kurabilir.

Pırıl pırıl çizmeleri, nişanları ve gıcır gıcır elbiseleri *ile* dikkatleri üzerine çekiyordu (Delice, 2003; Demirci, 2015; Karahan, 2012; Özkan ve Sevinçli, 2012).

Sık kullanılan bazı edatlar ve karşıladıkları anlamlar şunlardır:

Gibi: En sık kullanılan edattır. Benzerlik katmak için kullanılır.

Paşalar *gibi* ağırlandık.

İle: Birlik, beraberlik, araç, durum veya sebep anlamı vermek amacıyla kullanılır. Ve anlamında kullanıldığında bağlaç görevini üstlenir. Ekleserek kendinden önceki sözcükle birleşebilir.

Bugün seni servis *ile* göndereceğim.

Tatile uçakla *gideceğim*.

Kadar: Benzetme, karşılaştırma veya ölçü anlamları bildirmek için kullanılır.

Senin *kadar* yakışıklı birini görmedim.

Göre: Görüş, uygunluk veya karşılaştırma anlamları verir. Göre edatı yönelme eki almış sözcüklerle kullanılır.

Anneme *göre* ben hâlâ onun küçük çocuğuyum.

Bu çanta diğerine göre daha dikkat çekicidir.

İçin: Sebep, uğrunda, hakkında, aitlik veya amaç bildirir.

Yağmur yağdığı için size misafirlığe gelemedim.

Sizin okul için ne söylüyorlar?

Üzere: Şart, amaç, zaman, kural gibi anlamları belirtir.

Oyuncağımı geri almak üzere sana teslim ediyorum.

2.1.2.6 Bağlaçlar

Tek başlarına anlamları olmayan, görevli sözcükler olan bağlaçlar; sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir (Korkmaz, 2007). Tek başlarına anlamlarının olmaması edatlarla ortak özellikleridir. Tek başına anlam taşımamaları bakımından edatlara benzetilen bağlaçlar, Hacıeminoğlu (1992), Ergin (2000) ve Eker (2011) tarafından edatlar başlığı altında tanımlanmakta ve incelenmektedir.

Bağlaçları edatlar başlığı altında ele almak doğru değildir. Çünkü ortak özellikleri bulunsa da edatlar ile bağlaçların ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Bunlar:

1. Bir edatın ilk görevi sözcüklere, sözcük öbeklerine veya cümlelere anlam ilgisi kazandırmaktır. Bağlayıcılık görevi ikinci plandadır ancak bağlaçların ilk görevi; sözcükleri, sözcük öbeklerini veya cümleleri bağlamaktır.

2. Edatlar, sıfat takımları veya zarf öbekleri kurabilir ancak bağlaçlar hiçbir zaman sıfat takımı veya zarf öbeği kuramaz, sadece gerektiğinde bunları bağlayabilir (Ediskun, 1999).

Türkçede en sık kullanılan bağlaçların bazıları şunlardır: *ve, veya, ya da, veyahut, ama, ancak, fakat, lakin, ile, da/de, ayrıca, çünkü, halbuki, ise, hiç değilse, kısaca, kısacası, meğer, eğer ki, madem, mademki, sanki, meğerki, belki, oysa, oysaki, hatta, zaten, tabii, hoş, bari, güya, bile, keza, yahut, yalnız, yani, yoksa, galiba, acaba, mesela, örneğin, farzet, farzet ki, herhalde, zira, yoksa, ya...ya, hem...hem, ne...ne, gah...gah vb.*

Ne hasta bekler sabahı,

Ne taze ölüyü mezar.

Ne de şeytan, bir günahı,

Seni beklediğim kadar.

(Necip Fazıl Kısakürek)

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür

Ve bir orman gibi kardeşçesine.

(Nazım Hikmet)

Yukarıdaki şiir örneklerinde bağlaçlar dizeler arasında bağlantı kurma görevini üstlenmiştir.

Bağlaçlar yapı bakımından çeşitlilik göstermektedir. Yapı bakımından bağlaçlar dört gruba ayrılır:

2.1.2.6.1 Basit bağlaçlar

Herhangi bir türetme eki almamış veya herhangi bir sözcükle öbekleşmemiş bağlaçlardır. Basit bağlaçlara şu örnekler verilebilir:

Ve, de, da, dahi, ama, fakat, lakin, ile, eğer, ise, yani, hem, gibi.

2.1.2.6.2 Türemiş bağlaçlar

Ad soylu ya da fiil soylu sözcüklere türetme ekleri eklenerek oluşturulan bağlaçlardır. Türemiş bağlaçlara şu örnekler verilebilir:

Ayrıca, üstelik, yalnız, örneğin, gerçekten, açıkçası, kısacası gibi.

2.1.2.6.3 Birleşik bağlaçlar

Birden fazla sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan bağlaçlardır. Birleşik bağlaçlara şu örnekler verilebilir:

Nitekim, öyleyse, yoksa, neyse, veyahut, veya, oysa gibi.

2.1.2.6.4 Öbekleşmiş bağlaçlar

Farklı sözcük türlerinin bir araya gelerek öbekleşip oluşturduğu bağlaçları Hengirmen (2007) üç grupta inceler:

1. Ki bağlacı ile kurulan bağlaçlar: *oysaki, hâlbuki, mademki, yazık ki, sanki, yeter ki, demek ki, farz et ki, tut ki, ne var ki* vb.
2. Tamlama biçiminde kullanılan bağlaçlar: *o hâlde, şu hâlde, başka deyişle* vb.
3. Tekrarlanan bağlaçlar: *ne...ne, hem...hem, ya...ya, ha...ha* vb.

2.1.2.7 Ünlemler

Ünlemler; sevinme, üzüme, kızma, korku, şaşkınlık gibi duygu ve coşkunlukları belirten, doğa seslerini yansıtan ve bir kimseyi çağırarak için kullanılan sözcüklerdir (Hengirmen, 2007). Ünlemler, genellikle insanın beklemediği herhangi bir olay, görmediği bir yaratık karşısında konuşamaz duruma geldiği sırada ağzından çıkıverir (Ediskun, 1999).

Dil bilgisi kitaplarındaki tanımlar gruplandırıldığında ünlem tanımı içerisine;

1. Duyguları ve heyecanları bildiren sözcüklerin
2. Seslenmelerin ve hitapların
3. Doğa sesini yansıtan sözcüklerin
4. Ünlem edatları tanımı içerisinde de ayrıca; onaylama, ret, sorma, gösterme gibi açıklama sözcüklerinin alındığı görülür (Akalın, 1998).

Dur! Herkes bize bakıyor.

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi normalden daha farklı ses tonuyla seslendirilen ünlemler, yazıda onlar için özel bir karakter olan ünlem işareti (!) ile belirtilir. Bu ünlem işareti ya ünlem sözünden hemen sonra ya da cümlenin sonuna konur. Ünlem işareti, ünlem ifade eden sözden sonra konursa bu işaretten sonraki yazı büyük harfle devam eder.

Hıh! Şuradan buradan toplanmış çeteler memleketi uçuruma sürükleyecekmiş.

Öff! Bu ne biçim hava?

Ünlemler tek başlarına bir cümle değerindedir. Bir ünlem tek başına konuşanın hangi ruh durumunda olduğunu yansıtabilir. Bu nedenle ünlemler hem tek başlarına kullanılabilir hem de cümlenin başında veya sonunda kullanılabilir.

Yaaa! (şaşkınlık)

Aferin! (beğenme)

Vah vah! (acıma, üzülmeye)

Yaaa! Şunun güzelliğine baksana.

Aferin! Her işini böyle yap.

Vah vah, geçimlerini sağlamaları zor olur şimdi!

Ünlem sözcüklerinin ünlüler ve *f, s, z, ş, y, r* ünsüzleriyle bitenlerinde seslerin uzatılarak söylendiği görülmektedir: *aaaa!, pffffff!, vayyyy!* gibi (Gedizli, 2015:130).

Yay ayraç içinde verilen ünlem işareti sözcük türü niteliğindeki ünlemi ifade etmez. Yazılanın tam tersini kastetmek için kullanılır. Yay ayraç içindeki ünlem işareti aksi kastedilmek istenen ifadenin sonuna konulabileceği gibi cümlenin sonuna da eklenebilir.

Bu ortam çok akıllı (!) insanlarla dolu.

Yeni aldığın işçi, işini çok hızlı hallediyor (!)

Ünlemler kullanılmalarına göre bazı özellikler taşır. Ünlemlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Ünlemler cümle içerisinde tek başlarına kullanılabildikleri gibi, bir ad ile birleşerek ünlem grubu da oluşturabilir.

Ah, elim yandı!

Ey Türk Gençliği!

2. Ünlemler herhangi bir duyguyu, heyecanı tek başına da anlatabilen sözcük türüdür.

Yaşasın! (sevinme)

Vaaay! (şaşıрма)

Ohhh! (rahatlama)

3. Ünlem bazen tek başına bir cümle değerini taşır.

Oleeey! (Bu habere çok sevindim, çok mutlu oldum)

4. Ünlemler sıfat ve zarflardan farklı olarak cümledeki yeri belli değildir.

Ey, varlığını bu vatan için adanmış insanlar!

Anne, *hey* beni duymuyor musun?

5. Ünlemler genellikle bağımsız tümleçlerdir. Ünlemler bazı araştırmacılar tarafından cümle dışı unsur/öge olarak ele alınır ancak cümle içerisinde cümle dışı unsur olmayacağından bağımsız tümleç adlandırması daha doğru olur. Ünlemler yapı ve görev bakımından cümlenin öteki öğelerinden bağımsız bir görüntü sergilemektedir.

Offf, başım çok ağrıyor.

Ah! Dirseğimi kapıya çarptım.

6. Ünlem içeren, ünlem değeri taşıyan cümlelere ünlem cümlesi denilmektedir.

Oh, okul bitti, biraz dinlenelim!

Off, bak yine olmadı!

7. Ünlemlerin veya ünlem cümlelerinin sonuna mutlaka ünlem işareti konulmaktadır.

Dikkat! Köpek çıkabilir.

Eee, yaptı yapacağını artık!

8. Genellikle eksiz olarak kullanılan bazı ünlemler bazı durumlarda çekim ekleri alarak ad gibi kullanılabilirler.

Bu *bravolar* seni üste taşımaz.

Adamın *ahı* gitmiş, *vahı* kalmış (Bilgin, 2006, Demirci, 2015; Gül, 2008; Korkmaz, 2007; Atabay ve diğerleri 2003).

Ünlemler doğaları ve yapıları gereği birbirinden farklılık göstermektedir. Ünlemler yapıları gereği doğal ünlemler, yansıma ünlemleri ve sonradan ünlem olan sözcük veya sözcük grupları olmak üzere üçe ayrılır (Demirci, 2015).

2.1.2.7.1 Doğal ünlemler

Doğal ünlemler, dilde doğrudan doğruya ünlem olarak ortaya çıkmış ünlemlerdir. Sonradan ünlem olmuş olan sözcükler değildir. Genellikle bir kimseye seslenme, onu çağtırmaya yarayan ünlemlerdir.

Ya, ey, hey, hişt gibi.

Hey, buraya bak!

Ya! Demek siz de oradasınız.

Doğal ünlemleri temel ünlemler olarak ele alan Gedizli (2015:131), temel ünlemleri oluşturan sözcükler açısından anlamın belli olmadığını belirtir.

2.1.2.7.2 Yansıma ünlemleri

Varlıkların çıkardığı seslerin ünlem şeklinde kullanılmasıyla ortaya çıkan ünlemlerdir.

Çat, pat, çitt, puff, off, caart gibi.

2.1.2.7.3 Sonradan ünlem olan sözcük veya sözcük grupları

Ünlem olmayan sözcüklerin kullanıldıkları durumlara göre ünlem haline geçmesiyle oluşurlar. Gedizli'ye (2015:131) göre, ünlemleşen sözcükler için anlam açık ve anlaşılırdır.

İleri!, Kaybol!, Defol!, Canım kardeşim!, Dur! gibi.

Bu gruba en güzel örnekleri asker dilinde kullanılan fiiller teşkil etmektedir.

Yat!, Sürün!, Merhaba asker!, Sağ ol! vb.

Sözcük türlerinden fiiller, sonradan ünlem olabilirken; sonradan ünlem olmuş isimlere rastlanmamaktadır. Sonradan ünlem olan fiiller genellikle emir 2. tekil şahıs çekimiyle yapılır. Ancak bu ünlem, topluluğu ifade edecekse 2. çoğul şahıs çekimiyle yapılır (Gedizli, 2015).

Otur!, Git!, Kaybol!, Oturun!, Gidin!, Kaybolun! gibi.

2.1.2.8 Fiiller (eylemler)

Fiiller, dillerin öz sözcük kadrolarını oluştururlar ve dil kullanım etkinliğinde de cümlelerin yani anlatımın temel unsurunu oluştururlar (Gedizli, 2013:569).

TDK (2009) Türkçe Sözlük'te olumlu veya olumsuz olarak çeşitli durumlarda zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren sözcük olarak tanımlanan fiil, araştırmacılar tarafından az farklılıklarla tanımlanmaktadır.

Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü'nde (2007) fiilin; bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen sözcük olduğunu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesi Grameri'nde (2007) de; şekil bilgisinin addan sonra en önemli ögesi olan fiillerin, iş ve hareket bildiren önemli sözler olduğunu, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış ve durumları bildirdiğini belirtir.

Gencan (2007) fiilleri; varlıkların yaptıkları işleri, devimleri, kılışları ya da onlarla ilgili oluşları, yargıları zamana ve kişiye bağlayarak anlatan sözcükler olarak ele alır.

Banguoğlu (2007) fiillerin; bir kılış, bir durum veya oluşu, toplu bir deyimle olup biteni anlatan sözcükler olduğunu belirtir.

Yelten (2013) fiillerin; adların oluş, kılış ve durumunu bildiren sözcükler olduğunu belirtir.

Kahraman (2005) ise fiillerin; varlıkların ve kavramların eylemlerinin, oluşlarının dildeki karşılığı olan sözcükler ya da sözcük öbekleri olduğunu ifade eder.

Fiiller, bireyin çok küçük yaşlarda öğrendiği sözcüklerin başında gelir. Sözlü ve yazılı anlatımda çokça kullanılan fiiller aynı zamanda, yeni sözcüklerin türetilmesini ve yeni kavramların karşılanması sağlamaktadır.

Kaya (2012) dilin vazgeçilmez bir unsuru olan fiillerin, çekimsiz olarak da anlam taşıdığını ancak anlatımda çekimsiz olarak kullanılmadığını belirtir. Çünkü fiiller, bildirdikleri eylemin zamanına ya da dileğin niteliğine göre ve bu eylemi yapan veya oluşun içinde bulunan kişiye göre çekimlenmiş şekilleriyle anlatımda yer alır. Böylece fiiller, anlatımda ancak zaman ya da dilek anlamı yüklenerek ve bir yapıcuya veya olucuya bağlanarak kullanılabilir. Fiiller, karşıladıkları iş ve hareketler ancak adlarla veya ad soylu sözcüklerle olan ilişkileri ile ortaya çıkar. Çünkü adlar canlı ve

cansız varlıkların adları; fiiller ise bunların hareketlerine bağı olan oluş, kılış ve durumlardır.

2.1.2.8.1 Anlam özelliklerine göre fiiller

2.1.2.8.1.1 İş (kılış) fiilleri

Korkmaz (2007) iş fiillerini, kılış, kılınış fiillerinin tümcede yüklem gösterdiği işi yapan, bu işi yapmanın dışında bir nesneye yönelen ve o nesne üzerinde etkisi bulunan fiiller olarak ifade eder. Karagöz (2013) ise iş (kılış) fiilleri için bir devinimi anlatan ve bu devinimden etkilenen bir nesne isteyen, bu özelliğiyle geçişli olan fiiller olarak belirtir.

Atmak, ezmek, kesmek, sevmek, tutmak, yıkmak, almak, taşımak, kazmak gibi.

Evini tek başına *boyamış*.

2.1.2.8.1.2 Oluş fiilleri

Yelten (2013) oluş fiillerini, yüklem gösterdiği işin olma özelliğini belirten ve oluşun özneye yöneldiği, dolayısıyla nesneye ihtiyaç duymayan ve geçişsiz olan fiiller olarak ifade eder. Bilgin (2006) ise oluş fiillerini; öznenin istemi dışında gerçekleşen ve öznedeki değişimi veren eylemler olarak ele alır.

Çürümek, sararmak, paslanmak, yeşermek, yaşlanmak, uzamak, kararmak, büyümek, doğmak, bayatlamak, ekşimek gibi.

2.1.2.8.1.2 Durum fiilleri

Korkmaz'a (2007) göre durum fiilleri; bir oluşu ya da kılışı değil, hareket halinde olmayan bir durumu veya takınılan tavrı gösterir. Bilgin'e (2006) göre ise durum fiilleri; öznenin bir durumunun sürekliliğini anlatırlar. Bu ifadelerden hareketle durum fiilleri için; 'İş veya oluş bildirmeyen, öznenin süreklilik gösteren durumunu anlatan genellikle geçişsiz olan fiillerdir.' tanımı yapılabilir.

Sevinmek, susmak, beklemek, bıkmak, beğenmek, bakmak, durmak, uyumak gibi.

2.1.2.8.2 Yapılarına göre fiiller

2.1.2.8.2.1 Basit fiiller

Herhangi bir türetme eki almamış, başka sözcükle birleşmemiş, kök halindeki fiillerdir.

Yaz-, çiz-, yürü-, as-, otur-, yat-, oku-, sev-, öp-, at-, ara-, sat- gibi.

Bu mektubu bana beş yıldır Almanya'da olan Yusuf *yazdı*.

2.1.2.8.2.2 Türemiş fiiller

Gedizli (2013:902) addan fiil veya fiilden fiil türetme eklerini fiilleştirme ekleri olarak adlandırmakta ve türemiş fiillerin bu eklerle yapıldığını belirtmektedir.

Ad veya fiil kök veya gövdelerine türetme ekleri getirilerek oluşturulan fiillerdir.

Susa-, yaşla-, sarar-, sevin- açıl-, acık-, kanat- gibi.

Bu kadar zamandır çiçeklere su verilmediği için hepsi *sararmış*.

Addan Türeyen Fiiller: Adlara türetme ekleri getirilerek fiiller türetilir. Gedizli (2012:3355) Türkiye Türkçesinde yirmi tane addan fiil türetme ekinin bulunduğunu belirtir.

Fiilden Türeyen Fiiller: Fiillere türetme ekleri getirilerek yeni fiiller türetilir. Gedizli (2012:3355) genel olarak gramer kitaplarında Türkiye Türkçesinde yirmi bir fiilden fiil türetme ekinin olduğunu belirtir.

2.1.2.8.2.3 Birleşik fiiller

Birden fazla sözcüğün belirli yollarla bir araya gelerek fiil oluşturmasıdır. Bunlardan bazıları şöyledir.

1. Ad + Fiil Şeklindeki Birleşik Fiiller:

Yardımcı fiil olarak kullanılan bu fiiller, biri dışında (kıl-) hepsi birden fazla anlama sahiptir. Yardımcı fiil olarak kullanıldıkları yapılarına bazılarında kendi anlamlarını korurken bazılarında ise tamamen anlamlarını terk etmektedirler (Gedizli,2013:909).

Bir ada *et-, eyle- edin-, ol- kıl- buyur- bulun-* yardımcı fiillerinden biri getirilerek oluşturulur.

Bizimle çalışması için çalıştığı yerden daha iyi bir maaş *teklif ettik*.

Kirasını zamanında ödeyeceğine ben *kefil oluyorum*.

Bunu böyle yapmaya o bizi *mecbur kaldı*.

Sabreyle, elbet sona erecek bu günler.

Padişah *emir buyurdu*.

Bu tatilden inanılmaz derecede *zevk almışsın*.

Yardımcı fiiller adları, ad soylu sözcükleri ve sözcük gruplarını fiilleştirme (fiil yapma) işlevini üstlenir. Yardımcı fiiller birlikte kullanıldıkları adların fiilleştirme ekleri (addan fiil, fiilden fiil türetme ekleri) almadan fiil olmasını sağlar (Gedizli, 2013).

2. Fiil + Fiil Şeklindeki Birleşik Fiiller:

Bu fiiller İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (2015) kurallı birleşik fiiller olarak ele alınmıştır. Ancak kurallılık sadece bu fiillere ait bir durum değil, ad + fiil şeklindeki birleşik fiiller de kurallıdır. Fiil + fiil şeklindeki birleşik fiiller daima bitişik yazılırlar. Bu fiiller beşe ayrılır:

2.1. Yeterlilik Fiilleri: Bir fiile *bil-* fiili eklenerek oluşturulur. Bu fiil önceki fiille -Abil- şekliyle birleşir. Meydana gelen fiil yeterlilik, ihtimal, rica veya kabiliyet anlamı taşır.

Ben bu kayayı buradan *kaldırabilirim*. (yeterlilik)

Bu akşam sizin eve *gelebilirler*.(ihtimal)

2.2. Tezlik Fiilleri: Bir fiile *ver-* fiili eklenerek oluşturulur. Bu fiil önceki fiile -*Iver-* şeklinde eklenir. Bir işin çabuk yapıldığını veya yapılacağını belirtir.

Elindeki bütün kitapları bir haftada *okuyuverdi*.

Yolda yürürken önümüze *düşüverdi*.

2.3. Süretilik Fiilleri: Bir fiile *kal-*, *dur-*, *gel-* fiillerinden biri getirilerek oluşturulur. Bu fiiller önceki fiile -*Akal-*, -*Adur-*, -*Agel-* şekilleriyle getirilir. Bir işin belli bir zaman dilimi boyunca devam ettiğini belirtir.

Bu hikâye eski zamanlardan beri *anlatılagelmiş*.

Sen yemeğe *bakadur*, ben pazara gideyim.

İlkokul öğretmenini karşısında görünce *bakakaldı*.

2.4. Yaklaşma Fiilleri: Bir fiile *yaz-* fiili eklenerek oluşturulur. Bu fiil önceki fiille -
Ayaz- şekliyle birleşir. Meydana gelen fiil; olayın gerçekleşmediğini ancak
gerçekleşmeye çok yaklaştığını, az kalsın gerçekleşeceğini gösterir.

Pencereden *düşeyazdı*.

2.5. Deneme Fiilleri: Bu fiiller İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı (2015)
ve İlköğretim Türkçe 7 Çalışma Kitabı'nda (2015) açıklanmamış hatta bu terime
rastlanmamaktadır. Demirci (2015) bu fiillerin; bir fiile *gör-* fiili getirilerek
yapıldığını belirtir. Bu fiilin, yapınca sonucun kötü olacağını ifade eden anlama sahip
olduğunu belirtir.

Aşkını şarabını *içmeyegör*...

Adama bir soru *sormayagör*...

3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller: Bu birleşik fiiller; mecaz anlamın ağır
basması, deyim özelliği taşıması ve ikiden fazla sözcük barındırması bakımından
diğer birleşik fiillerden ayrılırlar (Demirci, 2015).

*Dereyi görmeden paçaları sıvamak, gözüne girmek, kan kusup kızcılık şerbeti içtim
demek, etekleri zil çalmak gibi.*

2.1.2.8.4 Fiil çekimi

Hengirmen'e (2007) göre, fiil kök ya da gövdesine çekim ekleri getirilerek eylemin
çekime sokulmasıdır. Fiil kökünün kendine özgü bir anlamı vardır. Fiil köküne
getirilen çekim ekleri fiile zaman, kip, kişi sayısı, soru, olumluluk veya olumsuzluk
bildiren yeni anlamlar katar.

Kahraman (2009) ise; fiillerin tek başlarına anlam taşıdıkları halde, yalın olarak
kullanılmadıklarını; karşıladıkları eylemleri yapan kişiye, bu eylemin yapılış
zamanına ya da yapıma dileğinin niteliğine göre çeşitli biçimlere girip çekimlenerek
kullanım alanına çıktıklarını ve Türkçede fiil çekiminin, fiillerin sonlarına ulanan,
kip, kişi ve soru ekleriyle yapıldığını belirtir.

Fiil türü sözcükler, dilin anlatım işlevini gerçekleştirme esnasında kullanılırlar ve cümlede
yüklem görevini üstlenirler. Çekimsiz kullanımlarında mastar ya da isim-fiil olarak
adlandırılır ve sözlüklerde de doğrudan fiil olarak bulunmayıp gösterdikleri iş, oluş ve
hareketin isimleridirler (Gedizli, 2013:569).

Zaman ve kişi belirtmeden hareket, olay, faaliyet adı olarak kullanılan sözcüğün fiil türüne dâhil olabilmesi için çekimlenmesi gerekmektedir (Gedizli, 2013:901).

2.1.2.8.4.1 Fiillerde kip

Korkmaz (2007) kipi; kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi olarak ifade eder.

Ediskun (1999) kipi, fiil kök ya da gövdelerinin zaman ve biçemlere göre türlü eklerle girdikleri kalıplar olarak ifade eder.

Çotuksöken (2012) kipi; eylem, oluş karşısında, konuşucunun tutumunu, yorumunu gösteren dilbilgisi ulamı olarak ele alır.

Aksan'a (2009) göre ise kip; eylemin bildirdiği devinimin, oluşun, kılışın konuşan açısından ne tarzda ve ne yolda yansıtıldığını gösteren; açıklamada beliren ruh durumudur.

Fiiller şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için kip ekleri almalıdırlar. Fiilin belirttiği işin nasıl, ne zaman ve ne biçimde yapıldığını bildiren kipler; haber (bildirme) ve tasarlama (dilek) kipleri olmak üzere ikiye ayrılır:

Haber (Bildirme) Kipleri

1. Belirli Geçmiş Zaman
2. Belirsiz Geçmiş Zaman
3. Şimdiki Zaman
4. Gelecek Zaman
5. Geniş Zaman

Tasarlama (Dilek) Kipleri

1. İstek Kipi
2. Dilek-Şart Kipi
3. Gereklilik Kipi
4. Emir Kipi

2.1.2.8.4.1.1 Haber (bildirme) kipleri

2.1.2.8.4.1.1.1 Belirli (bilinen/görülen) geçmiş zaman

Fiilde yapılan işin gerçekleştiğinin bilindiğini ve bu işin sözden, söylemden önce gerçekleştiğini belirten bildirme kipidir. Fiil kök veya gövdelerine –DI eki getirilerek oluşturulur.

Yaz günlerinde yıldızlar üstümüzdeki örtü *oldu*.

Şair herkesin hoşuna gidecek mısralar *kaydetti*.

Dün akşam yaptığı yemek misafirlerin hoşuna gitti.

2.1.2.8.4.1.1.2 Belirsiz (öğrenilen/duyulan) geçmiş zaman

Fiilde belirtilen işin yapılıp yapılmadığı kesin olarak bilinmeyen, başkasından duyulmuş olan ve işin sözden önce gerçekleştiğini belirten kiptir. Fiillere *-miş* eki getirilerek yapılır.

Arkadaşlar ortaklaşa bir arsa *almış*.

Sinirlenince evde ne varsa kırıp *dökmüş*.

Bu kip bazen cümleye sonradan farkına varma anlamı katar.

Annemin telefonunu *getirmişim*.

2.1.2.8.4.1.1.3 Şimdiki zaman

Fiilde belirtilen işin söylenme zamanı ile yapılma zamanının aynı olduğunu belirten kiptir. Fiilin içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösterir. Fiil kök veya gövdelerine *-(I)yor* eki getirilerek oluşturulur.

Ben öğretmenin verdiği ödevi *yapıyorum*.

Bu top sesleri bir bir nereden *geliyor*?

Bu ifadelerin durumu kabullendiğini *gösteriyor*.

2.1.2.8.4.1.1.4 Gelecek zaman

Fiilde belirtilen işin gerçekleşmediğini, sözden sonra gerçekleşeceğini belirten kiptir. Fiillere *-(y)AcAk* eki getirilerek oluşturulur.

Bu güzel haberi onlara ben *duyuracağım*

Ben artık *uyuyacağım*.

Saçlarının sarı telleri birer birer ağarcıya kadar beni kalbinde mi *saklayacaksın*?

2.1.2.8.4.1.1.5 Geniş zaman

Fiilde belirtilen işin her zaman yapıldığını veya belli bir süre zarfında daimi yapıldığını belirten kiptir. Fiillere –Ar eki getirilerek yapılır. Bu kipin olumsuzluk eki –mA, –mAz ekiyle yapılır.

Her sabah spor *yaparım*.

Ben böyle toplantılara *katılmam*.

Akşamları dışarıda *dolaşmaz*.

2.1.2.8.4.1.2 Tasarlama (dilek) kipleri

Tasarlama kipleri; istek kipi, dilek-şart kipi, gereklilik kipi ve emir kipi olmak üzere dörde ayrılır.

2.1.2.8.4.1.2.1 İstek kipi

İstek anlamı veren kiptir. Fiillere –(y)A eki getirilerek yapılır. Birinci tekil ve birinci çoğul şahıslar dışında soru çekimi bulunmamaktadır.

Oku-y-a-yım, oku-y-a-sın, oku-y-a, oku-y-a-lım, oku-y-a-sınız, oku-y-a-lar

Kocaman adam *olasın*.

2.1.2.8.4.1.2.2 Dilek-şart kipi

Koşul anlamı veren kiptir. Fiillere –sA eki getirilerek oluşturulur. Bu ekin ulaç oluşturduğunu ileri süren araştırmacıların bu görüşünü Koç (2002) reddetmektedir ve bazı araştırmacıların bu ekin yargı belirtmediği görüşüne de katılmayıp bu ekin yargı bildirdiğini savunur.

Sabah erken *uyansa* balığa gideceğiz.

Yarın sabah seyahatimiz *sona ererse* size gelme fırsatı bulurum.

Davulcu kapımızın önünden *geçerse* sahura uyanabiliriz.

2.1.2.8.4.1.2.3 Gereklilik Kipi

Fiilde belirtilen işin yapılmasının, olmasının gerektiğini belirten kiptir. Fiillere *-mAll* eki getirilerek oluşturulur.

Yükselmeli, dokunmalı alnım semalara.

Bu sorunların nedenlerini en kısa zamanda *bulmalısınız*.

Gök kızıyla *boyanmalı* onun gelişini gördüğünde.

2.1.2.8.4.1.2.4 Emir kipi

Bir işin yapılmasını emrederken kullanılan kiptir. Emir kipinin birinci tekil ve birinci çoğul kişi çekimleri bunmamaktadır.

Yaz, yazsın, yazın(ız), yazsınlar

Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.

Ahmet, şu yanındaki örtüyü bana *uzat*.

2.1.2.8.4.2 Fiillerde kişi

Kahraman (2005) kişiyi; bir fiilin bildirdiği eylemi yapan, yapacak olan, yapması tasarlanan varlık veya kavrak olarak ifade eder. Ediskun (1999), fiillerde belirtilen eylemi yapan varlık olan kişiyi üçe ayırır:

Birinci kişi: konuşan veya konuşanlar; söz söyleyen veya söz söyleyenler

İkinci kişi: kendisine söz söylenen kişi veya kişiler

Üçüncü kişi: kendisinden söz edilen kişi veya kişiler

Fiiller bu kişilere göre çekimlendiğinde karşımıza dört tip kişi ekleri çıkmaktadır:

1. tip kişi ekleri: Bu ekler zamir kökenli olup öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılan ekleri kapsamaktadır.

2. tip kişi ekleri: Bu ekler iyelik kökenli olup bilinen geçmiş zaman ve şart eklerini kapsamaktadır.

3. tip kişi ekleri: Bu ekler emir eklerini kapsamaktadır.

4. tip kişi ekleri: Bu ekler istek eklerini kapsamaktadır.

Türkçedeki kişi ekleri şunlardır:

	<u>1. tip</u>	<u>2. tip</u>	<u>3. tip</u>	<u>4. tip</u>
1. tekil kişi	-(I)m	-m	---	-yIm
2. tekil kişi	-sIn	-n	---	-sIn
3. tekil kişi	---	---	-sIn	-A
1. çoğul kişi	-(y)Iz/-IIm	-k	---	-IIm
2. çoğul kişi	-sInIz	-nIz	-(y)In(Iz)	-sInIz
3. çoğul kişi	-lAr	-lAr	-sInlAr	-lAr

2.1.2.8.4.3 Fiillerde Olumsuzluk

Fiillerde olumsuzluk; işin yapılmadığını, olmadığını belirtir. Bütün fiillerde olumsuzluk yapılırken kip eklerinde hiçbir değişiklik olmaz. Sadece kip eklerinden önce *-mA* olumsuzluk eki getirilir, şimdiki zaman kipinde de bu olumsuzluk eki ünlü daralmasından dolayı *-mI* şeklini alır ama kipte değişiklik olmaz. Geniş zaman kip ekinde ise değişiklik olur.

Yürüdü/yürümedi, yürümüş/yürümemiş, yürüyor/yürümüyor,
yürüyecek/yürümeyecek, yürüyelim/yürümeyelim, yürüse/yürümese,
yürümeli/yürümemeli, yürü/yürüme, yürür/yürümez, okurum/okumam.

2.1.2.8.4.4 Fiillerde Soru

Fiillerin soru şekli, olup bitmesi bilinmeyen bir kılış veya oluşu ifade etmek için fiillerden sonra *mI* soru eki getirilerek oluşturulmaktadır. Soru anlamı veren *mI* soru eki, olumlu ya da olumsuz fiilde kişi eklerinden önce veya sonra gelir.

Geldiniz mi, gelmiş misiniz, geliyor musunuz, gelecek misiniz, gelir misiniz, gelelim mi, gelsem mi, gelmeliler mi, gelmeli miyiz, gelsin mi vb.

Fiillerde olumsuz soru, fiillerin olumsuz şeklinin yapılmasından sonra *mI* getirilerek yapılır.

Gelmediniz mi, gelmiyor musunuz, gelmeyecek misiniz, gelmez misiniz, gelmesem mi, gelmemeli miyiz, gelmesin mi vb.

2.1.2.8.4.5 Fiillerde anlam kayması

Fiillerdeki anlam kaymasını Benzer (2008), gerçek zaman ile gerçek zamanda gerçekleşen vakanın ya da durumun başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren fiil zamanının farklı olması olarak ele almaktadır. Daha basit bir ifadeyle anlam kayması, fiilde bildirilen kip ile kastedilen zamanın birbirinden farklı olmasıdır.

Kitap okumak için her gün kütüphaneye *gidiyorum*.

Kullanılan kip: şimdiki zaman

Kastedilen anlam: geniş zaman

-Kapıyı kim çaldı?

-Rıza olacak. (olmalı)

Kullanılan kip: gelecek zaman

Kastedilen anlam: gereklilik

Yarın akşam size gelirim.

Kullanılan kip: geniş zaman

Kastedilen anlam: gelecek zaman

2.1.2.8.4.6 Fiillerde birleşik çekim

Bir fiil bildirme veya tasarlama kiplerinden birini aldığı *basit çekimli fiil* olur. Bir fiil birden fazla bildirme veya tasarlama kipi alırsa *birleşik çekimli fiil* olur. Bu kavram Ediskun (1999), Gencan (2007) ve Hengirmen (2007) tarafından *birleşik zamanlı fiiller* olarak adlandırılmaktadır. Banguoğlu (2007) *birleşik kip*, Ergin (2000) *fiillerin birleşik çekimleri*, Korkmaz (2007) *birleşik kipli fiiller*, Özdemir (1967) *birleşik kipler*, Demirci (2015) *birleşik çekimli fiiller* adı altında ele almaktadır. Bu adlandırmalar içerisinde *birleşik zamanlı fiiller* adlandırması doğru olarak kabul edilemez. Çünkü bu birleşik çekimler sadece zamanlarla meydana gelmemektedir.

Çekimli fiilde iki zaman bulunmayabilir. Birleşik çekim, tasarlama kipleriyle veya haber ve tasarlama kipleriyle de yapılabilir.

Birleşik çekimli fiiller hikâye, rivayet ve şart olmak üzere üçe ayrılır. Ediskun (1999) bu fiilleri şu şekilde ele almaktadır:

Hikâye: Konuşan kişinin geçmiş zamanda bildirme veya tasarlama kipleriyle ilgili eylemleri hikâye etmek, anlatmak için kullandığı biçimdir.

Rivayet: Konuşan kişinin bildirme veya tasarlama kipleriyle ilgili eylemleri haberi yokmuş veya başkasından duymuş gibi, bazen küçümser gibi anlatma biçimidir.

Şart: Konuşan kişinin bildirme veya tasarlama kipleriyle ilgili eylemleri, başka bir eylemin ya da eylemlerin yapılmasına gerçek şart olarak gösteren anlatma biçimidir.

Sev-, git- ve oku- fiilleri kişilere göre birleşik çekimli olarak şöyle örneklendirilebilir:

Bilinen geçmiş zamanın hikâyesi: sevdim, sevdin, sevdi, sevdik, sevdiniz, sevdiler.

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi: sevmiştim, sevmiştin, sevmişti, sevmiştik, sevmiştiniz, sevmişlerdi.

Şimdiki zamanın hikâyesi: seviyordum, seviyordun, seviyordu, seviyorduk, seviyordunuz, seviyorlardı.

Gelecek zamanın hikâyesi: sevecektim, sevecektin, sevecekti, sevecektik, sevecektiniz, seveceklerdi.

Geniş zamanın hikâyesi: severdim, severdin, severdi, severdik, severdiniz, severlerdi.

İstek kipinin hikâyesi: seveydim, seveydin, seveydi, seveydik, seveydiniz, sevelerdi.

Dilek-şart kipinin hikâyesi: sevseydim, sevseydin, sevseydi, sevseydik, sevseydiniz, sevselerdi.

Gereklilik kipinin hikâyesi: sevmeliydim, sevmeliydin, sevmeliydi, sevmeliydik, sevmeliydiniz, sevmelilerdi.

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti: gitmişmişim, gitmişmişsin, gitmişmiş, gitmişmişiz, gitmişmişsin, gitmişmişler.

Şimdiki zamanın rivayeti: gidiyormuşum, gidiyormuşsun, gidiyormuş, gidiyormuşuz, gidiyormuşsunuz, gidiyorlarmış.

Gelecek zamanın rivayeti: gidecekmişim, gidecekmişsin, gidecekmiş, gidecekmişiz, gidecekmişsiniz, gideceklermiş.

Geniş zamanın rivayeti: gidermişim, gidermişsin, gidermiş, gidermişiz, gidermişsiniz, giderlermiş.

İstek kipinin rivayeti: gideymişim, gideymişsin, gideymiş, gideymişiz, gideymişsiniz, gidelermiş.

Dilek-şart kipinin rivayeti: gitsem, gitsen, gitse, gitsek, gitseniz, gitmeler.

Gereklilik kipinin rivayeti: gitmeliymişim, gitmeliymişsin, gitmeliymiş, gitmeliymişiz, gitmeliymişsiniz, gitmelilermiş.

Bilinen geçmiş zamanın şartı: okuduysam, okuduysan, okuduysa, okuduysak, okuduysanız, okudularsa.

Öğrenilen geçmiş zamanın şartı: okumuşsam, okumuşsan, okumuşsa, okumuşsak, okumuşsanız, okumuşlarsa.

Şimdiki zamanın şartı: okuyorsam, okuyorsan, okuyorsa, okuyorsak, okuyorsanız, okuyorlarsa.

Gelecek zamanın şartı: okuyacaksam, okuyacaksan, okuyacaksa, okuyacaksak, okuyacaksınız, okuyacaklarsa.

Geniş zamanın şartı: okursam, okursan, okursa, okursak, okursanız, okurlarsa.

Gereklilik kipinin şartı: okumalıysam, okumalıysan, okumalıysa, okumalıysak, okumalıysanız, okumalılarsa.

Demirci (2015), bir fiile üç adet bildirme veya tasarlama kipinin eklenmesini *katmerli birleşik çekim*; Gencan (2007) ise *katmerli birleşik zaman* başlığı altında ele almaktadır. Pek sık yapılmayan bu çekim şart eki aracılığıyla yapılmaktadır. Hikâye ve rivayet biçimleri art arda gelmez. Bu çekim hikâyenin şartı veya rivayetin şartı şeklinde gerçekleşir. Ayrıca alay veya küçümseme anlamı katmak için-miş ekiyle de yapılabilir.

Veriyor imişse (veriyormuşsa), alıyor idiyseniz, okuyacakmışmış, seviyormuşmuş vb.

2.1.2.8.4.7 Birleşik çekimli fiillerde olumsuzluk

Olumsuzluk eki olan *-mA* fiillerden sonra, kip eklerinden önce getirilerek oluşturulur.

Sevmeyecekti, gitmemişse, okumuyorsa, görmeyecektim, atlamasaymış gibi.

2.1.2 Araştırmadaki Metin Türleri

TDK (2009) Türkçe Sözlük'te metin; bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan sözcüklerin bütünü olarak ifade edilir. Metinler biçimsel yapılardan ibaret değildir, anlam birliklerini de ifade eder ve barındırır. Metin yalnızca yazılı ifadeler değil, sözlü ifadeleri de kapsar. Metinler, yazılı ürünler olabileceği gibi sözlü ürünler ya da görsel ürünler de olabilmektedir. Metinler ana dili ve dil kurallarının öğretiminde önemli bir yere sahiptir.

Tür; edebiyat eserlerinin biçimlerine, teknik özelliklerine ve konularına göre ayrıldığı çeşitleri ifade eder. Edebiyat türleri insanın duygu ve düşüncelerini dile getirme gereksiniminden ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca toplumlarda kendini gösteren gelişme ve değişimler, yeni ihtiyaçların doğmasına, bu ihtiyaçların yazıya yansması da metin türlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kavcar ve Oğuzkan, 1999).

Metin türleri araştırmacılar tarafından farklı olarak sınıflandırılmaktadır. Metin türleri bu çalışmada İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı'na (2015) göre ele alınmıştır. Araştırma kapsamının dışına çıkmamak için metin türlerinden sadece İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda (2015) yer verilen metin türleri açıklanmıştır. İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda (2015) yer alan metin türleri şunlardır: söyleşi, tiyatro, deneme, hikaye, şiir, anı, makale, destan, biyografi, gezi yazısı ve fıkra.

Söyleşi: Güncel bir konunun okuyucuyla karşılıklı konuşuyormuş gibi içten ve anlaşılır bir üslupla ele alındığı ve her türlü özentiden uzak olan metin türüdür (Aktaş ve Gündüz, 200). Çoğunlukla doğaçlama, kendiliğinden ortaya çıkan düşünceler okuru sıkmadan verilmeye çalışılır (Ateş, 2011) Söyleşi türünde yazar, düşüncelerini bilimsel yollarla kanıtlama yoluna gitmez. Söyleşide genellikle güncel olan ve herkesi ilgilendiren konular işlenir.

Tiyatro: Yaşanmış ya da yaşanabilir olayların seyirciye sahnede gösterilebilmesi için sahne tekniğine uygun olarak yazılan metin türüdür. Tiyatronun oluşmasında senaryo, oyuncular, sahne ve seyirci unsurları her zaman dikkate alınır. Tiyatro hem göz hem kulağa hitap ettiği için diğer türlere göre daha etkilidir. Genellikle sahnede oynanmak üzere yazılır ancak okunmak için yazılan tiyatro eserleri de vardır.

Deneme: Yazarın herhangi bir konuda kesin yargılara varmadan kişisel düşüncelerini kendi kendisiyle konuşuyormuş gibi yazdığı metin türüdür. Deneme yazarı gözlemlerinden, deneyimlerinden faydalanır.

Kişisel bakış ve kişiselliğin ağır bastığı deneme türünde yazar; bilinen düşünceleri benimsetmek veya yaymaktan çok yeni düşünceleri ortaya çıkarmaya çalışır, okuru bir konu hakkında tekrar düşünmeye yönlendirir. Bunları da özgün bir üslupla dile getirir (Ateş, 2011).

Hikâye: Yaşanmış veya yaşanması mümkün olan olayların olay, zaman, mekân ve kişi kadrosu çerçevesinde kaleme alındığı metin türüdür. Hikâyelerde esas itibarıyla bir asıl olay bulunur. Hikâyelerde belli bir zaman diliminde ve sınırlı bir mekânda yaşanan olay (veya olaylar) anlatıldığı için çevrenin ve kahramanların kişilikleri derinlemesine ele alınmaz.

Şiir: Dilin anlam, ses ve ritim öğelerini belli düzen içinde kullanarak, bir olayı ya da bir duygusal ve düşünsel deneyimi yoğunlaşmış ve sıradanlıktan uzaklaşmış bir biçimde ifade etmektir. Şiirde dil yalnızca bir iletişim aracı olmakla kalmaz, başlı başına bir amaca da dönüşür.

Şiir için biçim özellikleri yeterli değildir. Bir metnin sadece nazım olmaktan çıkıp şiir olabilmesi için; özel bir içeriğe, az çok belirli bir biçime, özel bir anlatım tarzına ve özel bir etkiye sahip olması gerekir (Ateş, 2011).

Anı: Bilim, sanat veya politika alanında ün yapmış kişilerin, başlarından geçen olayları veya yaşadıkları dönemin özelliklerini gözlemlerine ve bilgilerine dayanarak anlattıkları metin türüdür. Anıya konu olan olaylar ve kişiler gerçek olduğu için yazar bunları değiştiremez.

Makale: Herhangi bir konuda bilgi vermek, bir gerçeği ortaya koymak, bir tezi kanıtlamak veya bir düşünceyi savunmak amacıyla kaleme alınan metin türüdür. Makalede senli benli konuşmalara, günlük dilde kullanılan sözcüklere ve süslü anlatımlara yer verilmez.

Destan: Millet tarihinde derin izler bırakan olaylara (sel, deprem, kıtlık, göç gibi) olağanüstü olay ve kahramanlarında eklenmesiyle oluşan ve kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla günümüze kadar ulaşan metin türüdür.

Biyografi: Toplum tarafından tanınan kişilerin hayatlarının bir başkası tarafından kaleme alındığı metin türüdür. Biyografide kişilerin duyguları, zaafı, başarıları, alışkanlıkları, çalışmaları, eserleri, kısacası onu başkalarından ayıran özellikleri ele alınır.

Gezi Yazısı: Yurt içine veya yurt dışına yapılan gezilerde gezilip görülen yerlerin anlatmaya değer ilginç yönlerinin kaleme alındığı metin türüdür.

Fıkra: Bir yazarın herhangi bir konu hakkındaki kişisel görüş anlayış ve düşüncelerini kanıtlama gereği duymadan kaleme aldığı metin türüdür. Fıkra tarafsız olarak ve anlaşılır bir dille yazılır.

Gazetede daha çok köşe yazarlarının günlük olayları değerlendirdiği bu yazı türü, eski olaylardan da söz etse güncel olaylara göndermeler yapar (Ateş, 2011).

2.2 İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırma konusu ile ilgili yurt içinde yapılmış olan çalışmalar aşağıda verilmiştir:

Gözoğlu'nun (2008) 'İlköğretim Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Kelime Türlerini Kullanma Becerileri' adlı çalışması İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin kelime türlerini kullanma becerilerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; cinsiyetin, okul öncesi eğitimin, öğrencilerin yazmış oldukları metin türlerinin, anne eğitim seviyesinin, baba eğitim seviyesinin ve okulun bulunduğu çevrenin sosyo-ekonomik düzeyin öğrencilerin kelime türlerini kullanma becerileri üzerinde anlamlı fark oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Doğan'ın (2008) 'Bolvadin İlçesi Merkez İlköğretim Okullarındaki 7. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Kompozisyonlarında Kullandıkları Sözcük Türleri Üzerine Bir Araştırma' adlı çalışması Bolvadin ilçesi merkez ilköğretim okullarındaki 7. sınıfa giden öğrencilerin yazılı kompozisyonlarında kullandıkları sözcük türlerini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; öğrencilerin sözel akademik benlik düzeyleri ve öğrencilerin okuma sıklıkları ile yazılı kompozisyonlarında

kullandıkları sözcük türleri arasında anlamlı olmayan çok düşük bir ilişki olduğu; sosyo-ekonomik durum ve anne eğitim durumu ile öğrencilerin yazılı kompozisyonlarında kullandıkları sözcük türleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Demirbüken'in (2011) 'İlköğretim I. Kademe 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Sözcük Türleri Bakımından İncelenmesi' adlı çalışması ilköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki sözcük türlerinin metin türlerine göre dağılımını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; sözcük türlerinin temalara göre farklılaştığı ancak genel olarak sırasıyla isim, fiil, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç ve ünlem şeklinde sıralandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gül'un (2008) 'Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Sınıflandırılması' adlı çalışması eğitim kurumlarında okutulan Türkçe dil bilgisi ders kitaplarındaki ve alanla ilgili diğer dil bilgisi kitaplarındaki farklılıkları, bir bütün halinde ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; sözcük türlerinin sınıflandırmalarındaki farklılıkların temelinde Arapça ve Batı dillerinin etkisinin olduğu, Türkiye Türkçesindeki türler arasındaki geçiş esnekliği ve gramer yazarlarının konuyla ilgili olarak yüzeysel çalışmalarla yetinmiş olmaları tür sınıflandırmalarını tartışmalı duruma getiren diğer nedenler olduğu sonucuna varılmıştır.

Dönmez'in (2008) 'Bolvadin İlçesi Merkez İlköğretim Okullarındaki 8. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Kompozisyonlarında Kullandıkları Sözcük Türleri Üzerine Bir Araştırma' adlı çalışması Bolvadin ilçesi merkez ilköğretim okullarındaki 8. sınıfa giden öğrencilerin yazılı kompozisyonlarında kullandıkları sözcük türlerini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; öğrencilerin sözel akademik benlik düzeyleri ve öğrencilerin okuma sıklıkları ile yazılı kompozisyonlarında kullandıkları sözcük türleri arasında anlamlı olmayan çok düşük bir ilişki olduğu; sosyo-ekonomik durum ve anne eğitim durumu ile öğrencilerin yazılı kompozisyonlarında kullandıkları sözcük türleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Fil'in (2006) 'İlköğretim İkinci Kademe Ders Kitaplarında Sözcük Türlerinin Öğretimi' adlı çalışması öğrencilerin sözcük türlerinin öğreniminde güçlük çektikleri ve sonunda başarısız oldukları konuların anlatımında görülen eksiklikler veya

yanlılıkların neler olduunun belirlenip, bunların nedenlerinin tespit edilip, sözcük türlerinin daha iyi öğretimi için yapılması gerekenlerin ortaya konulması amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; ilköğretim ikinci kademe de okutulan Türkçe ders kitapları incelenmiş ve sözcük türlerinin öğretimi konusunda bu ders kitaplarında eksiklikler, yetersizlikler, yanlılıklar ortaya konmuş, bunların giderilebilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur. Bu yolla ilköğretim ikinci kademedeki sözcük türlerinin öğretiminde bir adım daha ileri gidilmeye çalışılmıştır.

Karadüz'ün (2004) 'İlköğretim Okulları Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Sözcük Türlerini Öğrenme ve Kullanma Düzeyleriyle Kavram Edinimleri' adlı çalışmasında ilköğretim okulları sekizinci sınıf öğrencilerinin sözcük türlerini öğrenme düzeyleri ve kavram edinimleri araştırılmıştır. Yapılan bu çalışmada; öğrencilerin sözcük türlerini öğrenme düzeylerinin düşük olduğu, öğrencilerin yazılı anlatımlarında belirli birkaç kavramı kullanmakta olduğu, kavram edinimlerinin yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Merih (2000), kadınların ve erkeklerin dil kullanımında ad soylu sözcüklerin kullanımı ve söylem belirleyicileri açısından var olan görünümüleri belirlemeyi amaçladığı 'Söylem ve Cinsiyet: Sözcük Türlerinin ve Söylem Belirleyicilerinin Kullanımındaki Kimi Görünümler' adlı çalışmada erkeklerin kadınlardan daha uzun konuştukları, kadınların küçük bir farkla daha çok durakladıkları, ad soylu sözcüklerin kullanımında cinsiyete göre küçük farkların olduğu sonucuna varılmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmada kullanılan araştırma modeli, araştırmadaki veri toplama aracı ve verilerin analizi açıklanmıştır.

3.1 ARAŞTIRMA MODELİ

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nı sözcük türleri açısından incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın modeli, betimsel tarama modelidir.

Tarama modeli, geçmişte veya hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Bu modelde araştırmaya konu olan olay, olgu, durum ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya, belirlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılır. Bu olay, olgu, durum ya da nesne herhangi bir şekilde değiştirilmez; onlara etki edilmez. Bu modelde önemli olan istenilen olay, olgu, durum ya da nesneyi iyi bir şekilde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2013).

3.2 VERİLERİN TOPLANMASI

Toplam 6 tema ve 30 metinden oluşan MEB Yayınları İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın içeriği incelenmiştir. Metinler türlere ayrılmıştır. İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki metinlerin 2 söyleşi, 2 tiyatro, 7 deneme, 7 hikâye, 4 şiir, 2 anı, 1 makale, 1 destan, 1 biyografi, 2 gezi yazısı ve 1 fıkra türünden meydana geldiği saptanmıştır. Her bir metin türünden birer metin seçilmiştir. Birden fazla

metin bulunan türlerde, temaların hepsinden olmak kaydıyla her bir metin türünden birer metin seçilmiştir.

3.3 VERİLERİN ANALİZİ

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki metinlerin içerik çözümlenmeleri frekans analizi ile yapılmıştır. İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndan seçilmiş olan metinler tek tek incelenerek her bir metin için sözcük türleri ve tekrar sayıları belirlenmiştir. Ders kitabındaki metinlerin sözcük türlerine ait tekrar sayıları yüzde (%) olarak ifade edilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde, İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda bulunan metinlerdeki sözcük türlerinin dağılımı verilmektedir.

Tablo 1. Söyleşi Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	317	43,91
Sıfat	143	19,81
Zamir	40	5,54
Zarf	59	8,17
Edat	33	4,57
Bağlaç	35	4,85
Ünlem	3	0,41
Fiil	92	12,74
Toplam	722	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda söyleşi türünde olan iki metinden seçilen metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Seçilen metin, toplamda 67 cümle ve 722 sözcükten oluşmaktadır. Bu durum, söyleşi türündeki metinlerde genellikle kısa cümlelerin tercih edildiğini göstermektedir. Bu metinde, cümlelerdeki sözcük türlerinin dağılımı farklılık göstermektedir. Buna göre söyleşi türündeki metinlerde en fazla kullanılan sözcük türü addır. Adın toplam sözcük türlerine göre oranı % 43,91'dir. Bu da metnin yarısına yakınının adlardan olduğunu göstermektedir. Addan sonra en çok % 19,81 oranında kullanılan sıfattır. Bu durum önceki yıllarda öğrenciye öğretilmiş olan sıfat ve adların 7. sınıf metinleriyle de pekiştirilmesinin amaçlandığını göstermektedir.

Fiilin toplam sözcük türlerine göre oranı % 12,74'tür. 67 cümleden oluşan bu metinde 92 fiilin bulunması fiillerin cümle sayısına orantılı olduğunu göstermektedir. Söyleşi türündeki metinde, tek başına anlamlı olan sözcük türleri, kullanım sıklığına göre sırası ile ad, sıfat, fiil, zarf ve zamir şeklindedir. Cümle içinde anlam kazanan sözcük türlerinde ise sırasıyla bağlaç ve edat yakın oranda kullanılırken, ünlemin ise çok az kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Tiyatro Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	223	37,48
Sıfat	21	3,53
Zamir	56	9,41
Zarf	92	15,46
Edat	21	3,53
Bağlaç	27	4,54
Ünlem	20	3,36
Fiil	135	22,69
Toplam	595	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda tiyatro türünde olan iki metinden seçilen metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 2'de verilmiştir. Tiyatro türündeki metinlerde en fazla kullanılan sözcük türü addır. Adın toplam sözcük türlerine göre oranı % 37,48'dir. Addan sonra sözcük türü olarak en sık fiil (% 22,69) kullanılmıştır. Ad ile fiilin kullanım oranları (% 60,17) diğer türlerin toplam kullanım oranlarından (% 39,83) daha fazladır. Zarf, ad ve fiilden sonra en sık kullanılan (%15,46) sözcük türüdür. Bu metin türünde sıfatın kullanım oranının az olduğu (% 3,53) görülmektedir. Bu metin türünde sıfat ile edatın kullanım oranları (% 3,53) aynıdır. En az sıklıkta (% 3,36) kullanılan sözcük türü ise ünlemdir.

Tablo 3. Deneme Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	409	58,01
Sıfat	120	17,02
Zamir	12	1,70
Zarf	39	5,53
Edat	31	4,40
Bağlaç	47	6,67
Ünlem	0	0
Fiil	47	6,67
Toplam	705	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda deneme türünde olan yedi metinden seçilen metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 3'te verilmiştir. Tabloya göre deneme türündeki metinlerde en çok kullanılan sözcük türü addır. Adın kullanım oranı (%58,1) metnin genelinin sözcük sayısının yarısından fazladır. Addan sonra en sık kullanılan sözcük türü % 17,02 oranıyla sıfattır. Bu metin türünde fiilin kullanım oranının az olduğu (% 6,67) görülmektedir. Bağlacın kullanım oranı (% 6,67) ile fiilin kullanım oranı (% 6,67) aynıdır. Zamirin kullanım oranı (% 1,70); edat (% 4,40) ve bağlacın (% 6,67) kullanım oranlarından daha düşüktür. Ünlem bu metin türünde hiç kullanılmamıştır.

Tablo 4. Hikâye Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	316	47,09
Sıfat	78	11,63
Zamir	41	6,11
Zarf	68	10,13
Edat	16	2,38
Bağlaç	33	4,92
Ünlem	1	0,15
Fiil	118	17,59
Toplam	671	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda hikâye türünde olan yedi metinden seçilen metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 4'te verilmiştir. Tabloya göre hikâye türündeki metinlerde en çok kullanılan sözcük türü addır. Adın kullanım oranı % 47,09'dur. Addan sonra en sık oranda (% 17,59) kullanılan fiildir. Ad ile fiilin toplam oranı (%64,68), diğer sözcük türlerinin toplam oranından (% 35,32) daha fazladır. Bu metin türünde sıfat, kullanım oranı (% 11,63) bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Fiilin kullanım sıklığı (% 17,59) sıfatın kullanım sıklığından % 5,96 oranında daha fazladır. Bu metin türünde sıklık sıralamasında, tek başına anlamlı sözcük türleri cümlede anlam kazanan sözcük türlerinden önce gelir. Kullanım sıklıklarına göre sıralama; ad, fiil, sıfat, zarf, zamir, bağlaç, edat, ünlem şeklindedir.

Tablo 5. Şiir Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	36	45
Sıfat	11	13,75
Zamir	1	1,25
Zarf	13	16,25
Edat	1	1,25
Bağlaç	4	5
Ünlem	0	0
Fiil	14	17,5
Toplam	80	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda şiir türünde olan dört metinden seçilen metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 5'te verilmiştir. Tabloya göre şiir türündeki metinlerde en sık kullanılan sözcük türü % 45 oranında kullanılan addır. Bu metin türünde zamir ile edatın kullanım oranları (% 1,25) aynıdır. Bu metin türünün büyük oranını (% 62,5) ad ve fiil oluşturmaktadır. Zarf % 16,25 oranında ad ve fiilden sonra en sık kullanılan sözcük türüdür. Bu metin türünde ünlem kullanılmamıştır.

Tablo 6. Anı Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	255	49,42
Sıfat	107	20,74
Zamir	18	3,49
Zarf	36	6,98
Edat	17	3,29
Bağlaç	25	4,84
Ünlem	2	0,39
Fiil	56	10,85
Toplam	516	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda anı türünde olan iki metinden seçilen metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 6'da verilmiştir. Tabloya göre anı türündeki metinlerde en sık kullanılan sözcük türü addır. Adın kullanım oranı % 49,42'dir. Addan sonra en sık kullanılan (% 20,74) sözcük türü sıfattır. Sıfatın kullanım sıklığı (% 20,74) fiilin kullanım sıklığından % 9,89 oranında daha fazladır. Cümle içerisinde anlam kazanan sözcük türlerinden olan bağlacın kullanım oranı (% 4,84), zamirin kullanım oranından (% 3,49) daha fazladır. Ünlem bu metin türünde en az kullanılan sözcük türüdür.

Tablo 7. Makale Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	361	49,45
Sıfat	140	19,18
Zamir	38	5,21
Zarf	62	8,49
Edat	35	4,79
Bağlaç	48	6,58
Ünlem	0	0
Fiil	46	6,30
Toplam	730	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda makale türünde olan tek metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 7'de verilmiştir. Tabloya göre makale türündeki metinlerde en sık % 49,45 oranında ad kullanılmıştır. Sıfat, addan sonra en sık oranda (% 19,18) kullanılmıştır. Zarfın kullanım oranı (% 8,49) ile bağlacın kullanım oranı (% 6,58) fiilin kullanım oranından (% 6,30) daha fazladır. En az oranda (%4,79) kullanılan sözcük türü edattır. Ünlem bu metin türünde kullanılmamıştır.

Tablo 8. Destan Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	564	42,73
Sıfat	151	11,44
Zamir	52	3,94
Zarf	113	8,56
Edat	22	1,67
Bağlaç	42	3,18
Ünlem	14	1,06
Fiil	362	27,42
Toplam	1320	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda destan türünde olan tek metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 8'de verilmiştir. Tabloya göre destan türündeki metinlerde en sık olarak % 42,73 oranında ad kullanılmıştır. Addan sonra en sık (% 27,42) fiil kullanılmıştır. Metnin tamamına yakını (% 81,59) ad, sıfat ve fiil oluşturmaktadır. Destan türündeki metinde, tek başına anlamlı olan sözcük türleri kullanım sıklığına göre sırası ile ad, fiil, sıfat, zarf ve zamir şeklindedir. Cümle içinde anlam kazanan sözcük türlerinde ise sırasıyla bağlaç, edat, ünlem şeklindedir.

Tablo 9. Biyografi Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	383	61,09
Sıfat	80	12,76
Zamir	15	2,39
Zarf	55	8,77
Edat	14	2,23
Bağlaç	28	4,47
Ünlem	0	0
Fiil	52	8,29
Toplam	627	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda biyografi türünde olan tek metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 9'de verilmiştir. Tabloya göre biyografi türündeki metinlerde en sık olarak % 61,09 oranında ad kullanılmıştır. Metindeki sözcüklerin yarısından fazlası (% 61,09) adlardan oluşmaktadır. Sıfat, addan sonra en sık (% 12,76) kullanılan sözcük türüdür. Zarfin kullanım oranı (% 8,77) ile fiilin kullanım oranı (% 8,29) birbirine yakındır. Bağlacın kullanım sıklığı (% 4,47) zamirin kullanım sıklığından % 2,08 oranında daha fazladır. En az oranda (% 2,23) kullanılan sözcük türü edattır. Ünlem bu metin türünde kullanılmamıştır.

Tablo 10. Gezi Yazısı Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	161	44,35
Sıfat	67	18,46
Zamir	11	3,03
Zarf	50	13,77
Edat	9	2,48
Bağlaç	24	6,61
Ünlem	7	1,93
Fiil	34	9,37
Toplam	363	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda gezi yazısı türünde olan iki metinden seçilen metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 10'da verilmiştir. Tabloya göre gezi yazısı türündeki metinlerde en sık olarak % 44,35 oranında ad kullanılmıştır. Sıfat, addan sonra en sık (% 18,46) kullanılan sözcük türüdür. Zarfin kullanım sıklığı (% 13,77) fiilin kullanım sıklığından % 4,4 oranında daha fazladır. Bağlacın kullanım sıklığı (% 6,61) zamirin kullanım sıklığından % 3,58 oranında daha fazladır. En az oranda (%1,93) kullanılan sözcük türü ünlemdir. Kullanım sıklıklarına göre sıralama; ad, sıfat, zarf, fiil, bağlaç, zamir, edat, ünlem şeklindedir.

Tablo 11. Fıkra Türündeki Metinde Sözcük Türlerinin Dağılımı

SÖZCÜK TÜRLERİ	<i>f</i>	%
Ad	284	45,59
Sıfat	99	15,89
Zamir	27	4,33
Zarf	45	7,22
Edat	22	3,53
Bağlaç	51	8,19
Ünlem	1	0,16
Fiil	94	15,09
Toplam	623	100

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda fıkra türünde olan tek metinde bulunan sözcük türlerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 11'de verilmiştir. Tabloya göre fıkra türündeki metinlerde en sık olarak % 45,59 oranında ad kullanılmıştır. Sıfat, addan sonra en sık (% 15,89) kullanılan sözcük türüdür. Sıfatın kullanım oranı (% 15,89) ile fiilin kullanım oranı (% 15,09) birbirine yakındır. Cümle içerisinde anlam kazanan sözcük türlerinden olan bağlacın kullanım oranı (% 8,19), zarfin kullanım oranından (% 7,22) ve zamirin kullanım oranından (% 4,33) daha fazladır. En az oranda (% 0,16) kullanılan sözcük türü ünlemdir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yönelik sonuç ve önerilere değinilmiştir.

5.1 SONUÇLAR

1. Söyleşi türündeki metinlerde güncel konuların işlenmesi adların yüksek oranda kullanılmasına imkân sağlamıştır. İçten bir dil kullanılmasından ve tasvirlerden dolayı da sıfat yüksek oranda kullanılmıştır. Metnin tamamen olay ağırlıklı olmaması ancak olayların da yer almasından dolayı fiil, cümle sayısına orantılı bir şekilde kullanılmıştır.

2. Tiyatro türündeki metinlerde en yüksek oranda ad kullanılmıştır. Bu metin türünde şahıs kadrosunun olması bunda etkilidir. Şahıs kadrosunun yer alması ve bu varlıkların her zaman adlarla karşılanmaması zamirlerin yüksek oranda kullanılmasına yol açmıştır. Tiyatro metinlerinin olay ağırlıklı ve sahnelenmeye uygun olması bu metinlerde fiillerin yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır. Fiillerin yüksek oranda kullanılması ve sahnede gerçekleşecek eylemlerin bu metin türlerinde nitelenme gerekliliğinden zarf yüksek oranda kullanılmıştır. Canlandırmaya uygun olması ve sahnenin göze hitap etmesinden dolayı varlık tasvirine gerek duyulmaması sıfatın az kullanılmasına neden olurken karşılıklı konuşmaların ve hitapların yer alması ünlemin diğer metin türlerine göre sık kullanılmasına yol açmıştır.

3. Deneme türündeki metinlerin olay ağırlıklı olmaması fiilin düşük oranda kullanılmasına neden olmuştur. Anlatılanın eyleme yönelik olmaması cümlelerin çoğunun ad cümlesi olmasına yol açarken adların yüksek oranda kullanılması ve tasvir ihtiyacının olması sıfatın yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır. Fiillerin

azlığı ve olay tasviri ihtiyacının hissedilmemesi ise zarfın düşük oranda kullanılmasına neden olmuştur.

4. Hikâye türündeki metinlerde sözcük türleri genellikle dengeli oranda kullanılmıştır. En yüksek oranda ad kullanılmış ancak olay ağırlıklı anlatımın olması fiilin de yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır. Bu türdeki metinlerde hem varlıkların hem de olayların tasvirinin yapılması hem sıfatın hem de zarfın yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır.

5. Şiir türündeki metinlerde sözcük türleri dengeli kullanılmıştır. Ad ve fiilin yüksek oranda kullanılması ve tasvirlerin yapılması sıfat ile zarfın yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır.

6. Anı türündeki metinlerde ad yüksek oranda kullanılmıştır. Kişi, yer, nesne vb. varlıkların tasvirinin yapılması sıfatın yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır. Ancak eylem tasvirinin çok yapılmaması zarf oranının çok yüksek olmamasına neden olmuştur. Metinde olay sunulmasına rağmen olayın asıl amaç olarak ele alınmaması fiilin cümle sayısına orantılı kullanılmasına yol açmıştır.

7. Makale türündeki metinler olay ağırlıklı olmadığından fiil çok düşük oranda kullanılmıştır. Bilgi verme amacıyla yazılması adın yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır. Bu metin türlerinde bilgi verilen varlığın özelliklerinin belirtilmesi sıfatın yüksek oranda kullanılmasına imkân sağlamıştır. Bu metin türünde seslenme ve aşırı duygulara gerek duyulmadığından ünlem hiç kullanılmamıştır.

8. Destan türündeki metinlerin sözcük sayısının fazla olması bütün sözcük türlerinin çok sayıda örneklenmesine imkân sağlamıştır. Bu metin türünde olay ağırlıklı bir anlatım yer aldığından fiiller yüksek oranda kullanılmış ve varlık tasvirinden dolayı sıfat, olay ve eylem tasvirinden dolayı da zarf yüksek oranda kullanılmıştır. Bu metin türünde seslenmelerin yer alması yüksek oranda olmasa da ünlem türündeki sözcüklerin de kullanılmasına imkân sağlamıştır.

9. Biyografi türündeki metinlerde bir şahıs tanıtıldığından ad yüksek oranda kullanılmıştır. Şahıs tanıtılırken özelliklerinin verilmesi ve şahsa yönelik tasvirlerin yapılması sıfatın yüksek oranda kullanılmasını sağlamıştır. Bu metin türü olay ağırlıklı olmadığından fiil yüksek oranda kullanılmamıştır. Bu metin türünde seslenmelere, coşkunluklara ve aşırı duygulara gerek duyulmadığından ünleme hiç yer verilmemiştir.

10. Gezi yazısı türündeki metinlerde gezilen yerde yaşanan olaylardan çok, yerin tanıtımı, özellikleri ve tasviri yer aldığından ad ve sıfat yüksek oranda; fiil ise düşük oranda kullanılmıştır. Tanıtılan yer gezilirken gerçekleşen eylemlerin tasvirinden dolayı zarfa en yüksek oranda örnek bu metin türünde yer verilmiştir.

11. Fıkra türündeki metinlerde metin türü gereği kısa ve anlaşılır cümlelerin tercih edilmesi metnin sözcük türü çeşitliliği az cümlelerden meydana gelmesine yol açmıştır. Konunun kişisel bir bakış açısıyla işlenmesinden dolayı sıfat yüksek oranda kullanılmıştır. Ele alınan konu üzerinde bir kamuoyu oluşturmak maksadıyla seçilen anlatım tarzından ve metni oluşturan unsurlar arasında geçiş ve bağlantı sağlandığından bağlaçlar, bu metin türünde diğer metin türlerinden daha yüksek oranda kullanılmıştır.

12. Metinler sözcük sayısı bakımından uygun seçilmiştir. Bu durum sözcük türlerini fazla sayıda örneklendirme imkânı sağlamıştır. Metin türlerinin hepsinde en yüksek oranda ada örnek verilirken en az oranda örnek ünleme verilmiştir. Ünlem; deneme, şiir, makale ve biyografi türlerindeki metinlerde hiç örneklenmemiştir. Metin türlerinin içerikleri ve anlatım özellikleri sözcük türlerinin kullanım sıklığına ve oranına etki etmiştir.

5.2 ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuçlara dayanarak aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

1. Metinlerdeki sözcük sayıları sözcük türlerinin hepsini örneklendirebilecek yeterlilikte olmasına rağmen metin türlerindeki sözcük sayıları farklılık göstermektedir. Farklı metin türlerinin sözcük sayılarının birbirine yakın seçilmesine dikkat edilmelidir.
2. Öğrencinin kelime hazinesinin gelişmesi ve sözcük türlerinin daha iyi kavratılması için metinlerdeki cümleler daha çok sözcük türünü barındıracak şekilde seçilmelidir.
3. İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre 7. sınıfta öğretilmesi hedeflenen zarf, metinlerde daha fazla sayıda ve daha yüksek oranda örneklenmelidir.

4. Türkçe Ders Kitabı için metin seçilirken metnin, sözcük türlerinin hepsini örneklediğine dikkat edilmelidir.

5. Dil ve dil bilgisi öğretiminde, öğretilmesi hedeflenen konuyu fazla sayıda ve yüksek oranda örneklendirecek özelliklere sahip metin türü seçilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (17 Nisan 1998). Türkiye Türkçesinde Ünlemler. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*. TDK Yayınları, Ankara.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (200). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atabay, N., Özel, S. ve Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Ateş, K. (2005). *Öğretmediğimiz Türkçe*. (4.Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Benzer, A. (2008). *Fiilde Zaman Görünüş Kip ve Kiplik*. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bilgin, M. (2006). *Anlamdan anlatıma Türkçemiz*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Bozkurt, F. (2010). *Türkiye Türkçesi: Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bozkurt, F. (2007). *Türkçenin Gizemi*. İstanbul: Kavim Yayıncılık.
- Çatıkkaş, A. (2001). *Türk Dili Kılavuzu*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Çocuk, H. E. (2012). *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitapları Bağlamında Sıfat Öğretiminde Aşamalılık Sorunu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi.
- Delice, H. İ. (2012). Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir. *Turkish Studies*, 7(4), 27-34.
- Demir, C. (2003). Türkçe Öğretiminde Zarf Tümleçleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 407-423.

- Demirbükten, S. (2011). *İlköğretim I. Kademe 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Sözcük Türleri Bakımından İncelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirci, K. (2015). *Kelime Bilgisi El Kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. (Çev. Ali Ulvi Elöve). (Günümüze Uyarlayan Ahmet Benzer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eserin orijinali 1921'de yayımlandı).
- Doğan, M. B. (2008). *Bolvadin İlçesi Merkez İlköğretim Okullarındaki 7. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Kompozisyonlarında Kullandıkları Sözcük Türleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmez, B. (2008). *Bolvadin İlçesi Merkez İlköğretim Okullarındaki 8. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Kompozisyonlarında Kullandıkları Sözcük Türleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili*. (7. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem, İ. (2013). Dil Bilgisi Öğretimi. *Öğretmenlik Alan Bilgisi Türkçe*. A. Şahin (Editör). (Gözden Geçirilmiş 3. Basım), s. 461-476. Ankara: Alan Bilgisi Yayınları.
- Erdem, M. (2009). *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. N. Demir ve E. Yılmaz (Editörler), s. 91-108. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erdem, M. (2005). Zamirler Anlamalı Kelimeler midir, Yoksa Görevli Kelimeler mi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 641, 444-449.
- Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basımevi.
- Erten, M. (2008). Ek Halindeki Zamirler Sorunu: İlgi Zamiri, İyelik Zamiri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 675, 218-222.
- Fil, O. (2006). *İlköğretim İkinci Kademe Ders Kitaplarında Sözcük Türlerinin Öğretimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gabain, A.V. (1995). *Eski Türkçenin grameri*. (Çev. Mehmet Akalın) Ankara: TDK Yayınları. (Eserin orijinali 1921’de yayımlandı).
- Gedizli, M. (2015). Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(13), 897-914.
- Gedizli, M. (2013). Türkçede Yardımcı Fillerin Morfo-semantiği ve İşlevi. *Turkish Studies*, 8(36), 126-134.
- Gedizli, M. (2013). Türkiye Türkçesindeki Kök Fiillerin Yapı ve Anlam Özellikleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2), 567-582.
- Gedizli, M. (2013). Türkiye Türkçesindeki Türemiş Kök Fiillerin Yapı ve Anlam Özellikleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 39, 1-16.
- Gedizli, M. (2012). +CA Ekinin Yer Adlarındaki İşlevi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(2), 521-535.
- Gedizli, M. (2012). Türkçede Tamlamalarla İsimleştirme Sorunu. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13, 189-199.
- Gedizli, M. (2012). Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri. *Turkish Studies*, 7(4), 3351-3369.
- Gencan, T. N., (2007), *Dilbilgisi*, Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Gözoğlu, E. (2008). *İlköğretim Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Kelime Türlerini Kullanma Becerileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gül, M. (2008). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Sınıflandırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hepçilingirler, F. (2006). *Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kahraman, T. (2005). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Ankara: Dumat Basımevi.

- Kara, F. (2009). Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler. *Turkish Studies*, 4(3), 1281-1300.
- Karadüz, A. (2009). Dil Bilgisi Öğretimi. *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Editörler), s. 285-317. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Karadüz, E. (2004). *İlköğretim Okulları Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Sözcük Türlerini Öğrenme ve Kullanma Düzeyleriyle Kavram Edinimleri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, M. (2013). *İlköğretim 6-7-8. Sınıflarda Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Fiil*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karahan, L. (2014) Terimlerde Kapsam Sorunu: Zarf Örneği. *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. s. 931-937. Bursa.
- Karahan, L. (2012). *Türkçede Söz Dizimi*. (17. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karasar, C. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karpuz, H. Ö. (2000). Türkiye Türkçesi'ndeki Zarfların İşlevsel ve Yapısal Özellikleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 27-43.
- Kavcar, C. ve Oğuzkan, F. (1999). *Örnek Edebi Metinlerle Yazılı ve Sözcü Anlatım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaya, B. (2012). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiil Yapım Ekleri, Bunlarla Türemiş Fiiller, Bu Fiillerin Anlam Özellikleri ve Bunların İlköğretim Dil Bilgisi Öğretimine Yansımaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koç, N. (2002). İyelik Ekleri, Fiilimsiler ve –sa / -se Eki Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 605, 430-437.
- Koç, N. (1990), *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

- Lüle Mert, E. (2012). Etkinliklerle Sözcük Öğretimi. *Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Üzerine Çalışmalar*. E. Yılmaz, M. Gedizli, E. Özcan, Y. Koçmar (Editörler). s. 20-30. Sakarya: Pegem Akademi Yayınları.
- Merih, G. (2000). Söylem ve Cinsiyet: Sözcük Türlerinin ve Söylem Belirleyicilerinin Kullanımındaki Kimi Görünümler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). *İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). *İlköğretim Türkçe 7 Çalışma Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). *İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). *İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). *Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Muallimoğlu, N. (2005). *Bütün Yönleri il Hitabet*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Özbay, M. (2003). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi: Öğretmen Görüşlerine Göre*. Ankara: Gölge Ofset Matbaacılık.
- Özdemir, E. (1967). Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış. *TDAY-B, TDK Yay.*, 177-203.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2012). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi: Kelime Çözümlemeli*. (4. Baskı). İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Pilav, S. (2013). Sözcük Bilgisi. *Öğretmenlik Alan Bilgisi Türkçe*. A. Şahin (Editör). (Gözden Geçirilmiş 3. Basım), s. 43-54. Ankara: Alan Bilgisi Yayınları.
- Sağır, M. (2002). *Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şen, M. (2008). Miktar Zarfı Olarak Kullanılan Kelimelere Lengüistik Bir Bakış. *TDAY Belleten, TDK Yay.*, 72(264), 109-123.

- Toparlı, R., Karataş, T. ve Vural, H. (2000). *Türk Dili*. Sivas: Seyran Yayınları.
- Turan, F. (1998). *Türkçede Zarflar Üzerine*. Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, s. 301-306. Ankara: Öncü Kitap.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- Varmaz Uyumaz, G. ve Şendil Mutlu, B. (2012). İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Metinlerin Dil Bilgisi Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Üzerine Çalışmalar*. E. Yılmaz, M. Gedizli, E. Özcan, Y. Koçmar (Editörler). s. 67-72. Sakarya: Pegem Akademi Yayınları.
- Yalçın, C. (2001). *Türk Dili ve Kompozisyon: Planlı Konuşma ve Yazma Sanatı*. İstanbul: ART Basın Yayın.
- Yelten, M. (2013). *Fakülteler Yüksek Okullar İçin Türk Dili ve Anlatım Bilgileri*. İstanbul: Der Kitabevi.
- Yılmaz, E. (2004). *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları: Örnekli Niteleme Sıfatları Dizini*. İstanbul: Değişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Mahmut ARPAĞ, 1991 yılında Mardin ili Midyat ilçesinde doğdu. İlköğretimi Çavuşlu İlköğretim Okulunda, liseyi Midyat Çavuşlu Lisesinde tamamladı. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünden 2013 yılında mezun oldu. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2013 yılında Ankara ilinde Türkçe öğretmeni olarak göreve başladı. Hâlen Ankara ili Keçiören ilçesinde Şehit Kubilay Ortaokulunda Türkçe öğretmenliği yapmaktadır.

